

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

Vzdělávání žen v judaismu

The Women's Education in Judaism

Vedoucí práce

ThDr. Pavla Damohorská, ThD.

Autor práce

Zuzana Kunstová

Praha, 2014

Děkuji ThDr. Pavle Damohorské, ThD. za vstřícnost a věcné rady, které mi pomohly ke zpracování této bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Vzdělávání žen v judaismu napsala samostatně a výhradně s použitím vlastního studia, citovaných pramenů a odborné literatury.

V Praze dne 15. 4. 2014

Zuzana Kunstová

Anotace:

Tato bakalářská práce se zabývá vzděláváním žen v judaismu, jejich postavením v židovské společnosti a vývojem těchto faktorů. Práce reflektuje období od biblických dob až po osvícenské principy a první rabínku, kterou se stala Regina Jonas v Berlíně v roce 1935 a je zaměřena především na aškenázské Židovstvo a jeho vzdělávacími systémy.

Bakalářská práce byla zpracována na základě informací z pramenných zdrojů, jimiž jsou Bible a Talmud a následně byla použita sekundární literatura, která pojednává o roli ženy v židovské společnosti jako matky obstarávající blaho rodiny, jež je v judaismu považována za základní jednotku společnosti. V této práci je také nastíněna role ženy v náboženském životě, která úzce souvisí s úlohou ženy jako matky a její důležitosti v domácí sféře.

Vzdělávání žen v judaismu je zasazeno do historického kontextu, je zde také zmíněna důležitost vzdělávání v židovské náboženské tradici a postavení žen v průběhu dějin. Cílem této práce je sledování vývoje názorů a s nimi spojených okolností, které vedly ke změně statutu židovské ženy ve společnosti a následně také k proměně postojů týkajících se vzdělávání žen v judaismu, stejně jako samotný způsob, jakým byly židovské dívky a ženy skutečně vzdělávány.

Annotation:

This thesis deals with the education of women in Judaism, their role in Jewish society and the development of these factors. The work reflects the period from biblical times to the principles of the Enlightenment and the first female rabbi which became Regina Jonas in Berlin in 1935 and it is primarily focused on the Ashkenazi Jewry and its educational systems.

This thesis was processed on the basis of information from headwater sources, which are the Bible and the Talmud, and subsequently was used secondary literature that discusses the role of women in Jewish society as mothers, who caters to the well-being of family, which in Judaism is considered as the basic unit of society. This work also outlines the role of

woman in religious life, which is closely related to the role of woman as mother and her importance in the domestic sphere.

Education of women in Judaism is set in a historical context, there is also mentioned the importance of education in Jewish religious tradition and the status of women throughout history. The aim of this work focuses on the development of views and related circumstances that led to the change in the status of Jewish women in society and also result change in perceptions concerning the education of women in Judaism, just like the way Jewish girls and women were really educated.

Klíčová slova:

Vzdělávání

Žena v judaismu

Vzdělávání žen

Keywords:

Education

Woman in Judaism

Education of Women

Obsah

Seznam zkratk	9
1. Úvod.....	11
2. Vzdělávání a postavení ženy v židovské náboženské tradici	13
2.1 Povinnost vzdělávání dětí	13
2.2 Význam vzdělávání.....	13
2.3 Biblické období.....	14
2.3.1 Statut ženy v biblické kultuře	15
2.4 Vzdělání v rabínské tradici	16
2.5 Diasporní judaismus	18
2.6 Melamed	19
2.7 Židovské osvícenství – haskala.....	20
2.8 Proměna tradičních rituálů.....	21
2.9 Náboženská výuka ve 20. a 21. století.....	22
3. Vzdělání žen v biblických dobách	23
3.1 Povolání biblických žen.....	24
3.2 Moudré ženy, prorokyně, pramatky.....	25
4. Židovské ženy v období starověku	28
4.1 Náboženský život.....	28
4.2 Ženy v sektách jako účastníci na politickém životě.....	30
4.3 Izolace žen od okolní společnosti	31
5. Žena - její statut a vzdělávání podle rabínského judaismu	33
5.1 Postavení ženy v klasickém judaismu	33
5.2 Vzdělávání žen v Mišně a Talmudu	34
5.3 Beruria	36
6. Společenský status žen a jejich vzdělávání ve středověku	38
6.1 Postavení židovských žen ve středověku.....	40
6.2 Středověké vzdělávání	41
6.3 Vzdělávání žen.....	42

6.4 Náboženský život.....	43
6.5 Ženy v německém pietistickém prostředí	44
6.6 Vzdělávání polských židovských žen od 16. do 18. století	45
7. Vliv osvícenství na evropské Židovstvo	47
7.1 Haskala.....	47
7.2 Toleranční patent	48
7.3 Ženy v berlínských židovských salonech	49
7.4 Sekulární vzdělávání židovských žen	51
7.5 Emancipace v náboženském životě	53
7.5.1 Konfirmace	54
7.5.2 Náboženské školy	55
8. Závěr	57
Seznam použité literatury	59
Summary.....	63

Seznam zkratek

Zkratky biblických a deuterokanonických knih podle ekumenického překladu:

Gn	Genesis (První Mojžíšova)
Ex	Exodus (Druhá Mojžíšova)
Nu	Numeri (Čtvrtá Mojžíšova)
Dt	Deuteronomium
Sd	Soudců
1 S	První Samuelova
2 S	Druhá Samuelova
2 Kr	Druhá Královská
Ezd	Ezdráš
Př	Příslaví
Jr	Jeremjáš
Júd	Júdit
2 Mak	Druhá Makabejská

Zkratky talmudických traktátů a midrašů:

Avot	Pirkej avot
BB	Bava batra
Ber.	Berachot
BK	Bava kama
BM	Bava meci'a
GenR	Midraš raba ke knize Genesis
Jev.	Jevamot
Ket.	Ketubot
Kid.	Kidušin
Pes.	Pesachim
Tos.	Tosefta
Sifre Dt	Sifre Deuteronomium
Šab.	Šabat

Ostatní zkratky:

heb.	hebrejsky
o. l.	občanského letopočtu
př. o. l.	před občanským letopočtem

1. Úvod

Vzdělávání hraje v judaismu velmi významnou roli a je úzce spojeno také s náboženským životem, kdy se podle rabínského ideálu má muž po celý svůj život zabývat studiem Tóry a jeho povinností je předávat toto vzdělání svým potomkům.

Hovoříme-li o vzdělávání židovských žen, nenalézáme zde, na rozdíl od tradičního vzdělávání židovských chlapců, žádný model ženského vzdělávání platný pro všechna dějinná období. Je proto nutné reflektovat nejen historický kontext a společenské postavení, v němž se židovský národ v konkrétní době nacházel, ale také status žen a obecný přístup ke vzdělávání v židovské společnosti. V této práci se proto budeme zabývat nejen samotným způsobem, jakým byly židovské ženy vzdělávány, ale okrajově naznačíme také historické souvislosti a události, které byly pro židovský národ určující.

Obsahem této práce je také zdůraznění významu vzdělání v tradičním pojetí judaismu, prvotně u židovských chlapců, ale jak uvidíme později, také u židovských dívek v důsledku historicko-společenských změn týkajících se postavení židovského obyvatelstva a v neposlední řadě proměny statutu židovské ženy. Budeme se také zabývat postavením žen v průběhu dějin, což je důležité hlavně proto, že společně s proměnou statutu žen ve společnosti se také měnil přístup a názory na jejich vzdělávání.

Vzhledem k obsáhlosti tématu není možné postihnout vývoj ve všech historických obdobích a geografických oblastech, a proto se tato práce zaměřuje na ta období a oblasti, jež výrazně ovlivnily směr, kterým se ubíralo židovské vzdělávání, jak mužů, tak i žen.

Cílem této práce je sledování vývoje, jakým procházelo především vzdělávání židovských žen a názory na něj od biblických dob až do 20. století a to nejen vzhledem k tradičním materiálům rabínského judaismu, ale také k dobovým dokumentům, které odrážejí skutečnou situaci v židovské společnosti, jež se mnohdy od rabínských ideálů výrazně odlišuje. Zaměříme se na aškenázské Židovstvo, nejprve na Židy severní Francie a Německa v období středověku, budeme se věnovat také principům, které našly uplatnění ve střední a východní Evropě. Neopomineme ani osvícenský pohled na svět a z něj vycházející haskalu, která výrazně ovlivnila směřování reformního židovského vzdělávání.

Informace o židovském vzdělávání potřebné ke zpracování této bakalářské práce autorka vyhledávala v odborné literatuře zapůjčené v knihovně Židovského muzea v Praze, knihovně Husitské teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a v elektronických zdrojích. Všechny tyto zdroje byly vyhledávány na základě doporučení ThDr. Pavly Damohorské, Th.D. a také podle katalogu knihovny Židovského muzea v Praze podle klíčových slov jako Vzdělávání, Ženy v judaismu a podobně. Studium těchto publikací probíhalo od 27. 2. do 28. 4. 2014.

Při transkripci hebrejštiny se autorka řídila fonetickým přepisem hebrejských slov, který je uveden kurzívou v závorkách. Zkratky jsou uvedeny na základě ekumenického překladu v případě Bible, u talmudických traktátů a midrašů autorka použila zkratky, jež jsou užity v knize A. Cohena (COHEN, Abraham. *Talmud: (pro každého) : historie, struktura a hlavní témata Talmudu*. Vyd. 1. Praha: Sefer, 2006, Judaika, sv. 12. ISBN 80-85924-49-8.).

2. Vzdělávání a postavení ženy v židovské náboženské tradici

2.1 Povinnost vzdělávání dětí

Povinnost vyučovat své děti Tóře a uvádět je do tradičního náboženského života, vyplývá z veršů Deuteronomia, které jsou součástí Šema Jisrael: „A tato slova, která ti dnes přikazuji, budeš mít v srdci. Budeš je vštěpovat svým synům a budeš o nich rozmlouvat, když budeš sedět doma nebo půjdeš cestou, když budeš uléhat nebo vstávat. Uvážeš si je jako znamení na ruku a budeš je mít jako pásek na čele mezi očima. Napíšeš je také na veřeje svého domu a na své brány“ (Dt 6,6-9).

V tradičním židovském pojetí výchova dětí náleží především otci, který zasvěcuje dítě do náboženského života. Podobná slova nalézáme také v 11. kapitole Deuteronomia: „Tato má slova si vložte do srdce a do své duše, přivažte si je jako znamení na ruku a ať jsou jako pásek na čele mezi vašimi očima. Budete jim vyučovat své syny a rozmlouvat o nich, ať budeš sedět doma nebo půjdeš cestou, ať budeš uléhat nebo vstávat“ (Dt 11,18-19). O tomto závazku pak dále pojednává brzký rabínský komentář (Sifre Dt § 46), v němž rabi Akiva¹ tvrdí, že pasáž „budete jim vyučovat své syny“ se vztahuje opravdu jen k potomkům mužského pohlaví, nikoliv tedy k dcerám. Dále je zde uvedeno, že jakmile chlapec začne mluvit, má ho jeho otec začít učit svatému jazyku a Tóře.² Do zasvěcování do učení Bible byli zahrnuti především chlapci, což odpovídá sociálním podmínkám ve starověku. Pro dívky v této době nebylo vzdělávání povinné, ale přesto mu někteří otcové přikládali velký význam.³

2.2 Význam vzdělávání

Vzdělávání, heb. חִינוּךְ (*chinuch*), hraje v judaismu významnou roli již od biblických dob. Přestože v Bibli nenalezneme žádný konkrétní text zaměřený na metodu vzdělávání, právě ona nám slouží jako prvotní zdroj porozumění vzdělávacího procesu ve starém Izraeli,

¹ Rabi Josef ben Akiva žil kolem 50-135 o. l.

² STEMBERGER, Günter. *Jüdische Religion*. Orig.-Ausg. München: Beck, 1995, s. 46. ISBN 3-406-39003-X.

³ Tamtéž, s. 42.

jehož podobu nám přibližují biblické příběhy. Nejedná se ale o jednotný typ vzdělávacího systému, setkáváme se s různými přístupy ke vzdělávání v souvislosti s oblastí a postavením jedince ve společnosti.⁴ V biblické knize Ezdráš se objevuje výrok: „Ty, Ezdráši, podle moudrosti svého Boha, která je ti svěřena, ustanovíš soudce a rozhodčí, kteří budou rozhodovat pře všeho lidu v Zaeufratí, totiž všech, kteří se znají k zákonům tvého Boha. A kdo je neznají, ty budete vyučovat“ (Ezd 7,25), ze kterého vyplývá důležitost znalosti Tóry a jejího tradování.

Pod Ezdrášovým vedením byla Tóra přijata jako základ života jedince i komunity.⁵ Učitelé, kteří v této době veřejně vyučovali a vykládali obsah Tóry, byli nazýváni mevinim.⁶ V Bibli najdeme mnoho pasáží, které zdůrazňují roli vzdělávání nejen pro židovskou společnost, ale také pro ostatní náboženství a kultury. Principy vzdělávání a výchovy v judaismu později našly místo také v křesťanské a muslimské společnosti.⁷ Jedním z důvodů, proč byl v židovské komunitě kladen tak velký důraz na vzdělávání, byla „láska k učení pro ně samé. Ještě silněji ale působilo vědomí, že na šíření poznání Tóry závisí bytí a nebytí obce“.⁸

2.3 Biblické období

V biblickém období se mladí Židé vzdělávali v rodině nebo v בֵּית אֲבֹתָם (*bejt av*), které byly v této době základními jednotkami starajícími se o potřeby členů komunity. Cíle vzdělání pak můžeme shrnout do tří hlavních bodů. Prvním je předávání znalostí a dovedností z jedné generace na druhou, nebo jedné osoby na druhou, druhým bodem je rozšíření rozsahu znalostí a dovedností člověka a třetí bod můžeme formulovat jako upřesnění kulturních hodnot do formy přijatelné pro jednotlivce i celou obec.⁹

⁴ Education. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*. 2nd ed. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, c2007, s. 162-163. Vol. 6. ISBN 978-0-02-865934-3.

⁵ Tamtéž, s. 165.

⁶ Tamtéž.

⁷ PAŘÍK, Arno. *Maskil: Z historie židovského vzdělávání*, Roč. 6, č. 3 (2006/5767), s. 6-7.

⁸ COHEN, Abraham. *Talmud: (pro každého) : historie, struktura a hlavní témata Talmudu*. Vyd. 1. Praha: Sefer, 2006, s. 219. Judaika, sv. 12. ISBN 80-85924-49-8.

⁹ Education, Jewish. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 6, s. 159.

2.3.1 Statut ženy v biblické kultuře

Základním stavebním kamenem židovské společnosti je rodina, jejíž funkce zajišťuje naplňování první z 613 micvot: „Plod'te a množte se a naplňte zemi“ (Gn 1,28). „V životě v manželském svazku člověk nalézá své pravé a nejtrvalejší štěstí, zatímco život bez manželství je v židovské tradici považován za nepožehnaný“ (Jev. 62b – 63a). Manželství a svatba mají v judaismu dokonce takovou váhu, že pokud není ve svatebním průvodu dostatek lidí, může být přerušeno studium Tóry, aby se učenec zúčastnil průvodu a odvedl nevěstu pod svatební baldachýn (Ket. 17a).¹⁰

V biblických spisech se objevuje obraz silně patriarchální kultury, ve které jsou ale manželky patriarchů téměř rovné svým mužům. Rovnocenné postavení muže a ženy je explicitně obsaženo v páté kapitole knihy Genesis: „Jako muže a ženu je stvořil, požehnal jim a v den, kdy je stvořil, dal jim jméno Adam (to jest Člověk)“ (Gn 5,2). V biblických dobách byla ženám vyhrazena především péče o domácnost a plození a vychovávání dětí.¹¹ Postavení a role ženy v judaismu se výrazně odlišují v závislosti na historickém kontextu. Vývoj postavení židovských žen probíhal paralelně s historickými změnami týkajícími se postavení žen ve společnosti a můžeme říci, že jejich statut se výrazně nelišil od statutu žen v jiných kulturních společenstvích.

Kniha Genesis říká, že muž má opustit matku a otce, aby přilnul ke své ženě: „I uvedl Hospodin Bůh na člověka mrákotu, až usnul. Vzal jedno z jeho žeber a uzavřel to místo masem. A Hospodin Bůh utvořil z žebra, které vzal z člověka, ženu a přivedl ji k němu. Člověk zvolal: ‚Toto je kost z mých kostí a tělo z mého těla! Ať muženou se nazývá, vždyť z muže vzata jest.‘ Proto opustí muž svého otce i matku a přilne ke své ženě a stanou se jedním tělem“ (Gn 2,21-24). Na tomto místě je důležité zmínit, že je to muž, kdo má přilnout ke své manželce, nikoliv žena, a to proto, že dle jednoho z názorů je ve vyšších sférách duchovního života žena eticky a duchovně nadřazena muži.¹²

¹⁰ HERTZ, Joseph H. Foreward to Seder Nashim by Chief Rabbi Joseph H. Hertz. In: *Halakhah.com* [online]. London, 1936 [cit. 2014-03-17]. Dostupné z: http://www.halakhah.com/talmud/nashim_h.html.

¹¹ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*. 2nd ed. Detroit, Mich: Wayne State University Press, c1998, s. 29. ISBN 0-8143-2713-3.

¹² HERTZ, Joseph H. Foreward to Seder Nashim by Chief Rabbi Joseph H. Hertz.

J. Baskin uvádí, že v biblickém období, stejně jako ve starověku, spadají ženy po celý svůj život pod mužskou autoritu, ať už jejich otce, manžela či nejbližšího mužského příbuzného. Doménou židovských žen byl domov a výchova dětí, do manželství vstupovaly ideálně jako panny (výjimkou však byly levirátní sňatky či svatby s rozvedenými ženami), v opačném případě byly ukamenovány: „Jestliže však byla ta řeč pravdivá a u té dívky nebylo shledáno, že je panna, tedy vyvedou dívku ke vchodu do domu jejího otce, mužové jejího města ji ukamenují a zemře, neboť tím, že smilnila v domě svého otce, dopustila se v Izraeli hanebnosti“ (Dt 22,20-21). Dle halachy má být žena jako manželka věrná, plodit svému muži děti a také může sdílet své postavení s ostatními manželkami v polygamním svazku.¹³

Ve starověku souviselo společenské postavení ženy s úspěchem jejího manžela či synů při studiu Tóry. Tento postoj je v souladu s talmudickým traktátem Berachot, kde je psáno: „Jak ženy získávají zásluhu? Tím, že své děti posílají učit se Tóru do synagogy a své muže studovat do škol učenců a trpělivě čekají na svého manžela, až se vrátí ze školy učenců“ (Ber. 17a).

2.4 Vzdělání v rabínské tradici

Přestože učenci považují vzdělání za hlavní nástroj pro zachování judaismu, v Talmudu nenalezneme ucelené pojednání ve smyslu normativních halachických příkázání o tom, jak by vzdělání židovských dětí mělo vypadat, ale setkáváme se s roztroušenými zmínkami v podobě náhodných filozofických nebo psychologických myšlenek,¹⁴ díky kterým si můžeme utvořit představu o tom, jaký byl rabínský ideál o průběhu židovské výuky. Podle talmudických zdrojů je základem vzdělávání studium Tóry, během nějž se řídíme dvěma základními pedagogickými principy. Prvním je zdůraznění toho, že vzdělání nemá být považováno za něco, co je odlišné od vnitřního obsahu života, ale naopak s ním má být ztotožněno.

¹³ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 29.

¹⁴ Education. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 6, s. 169.

S tím souvisí i druhý princip, který říká, že studium Tóry nemá být omezeno na určitý věk, ale je posláním jedince, aby ho studium Tóry provázelo po celý jeho život pod dohledem učitele.¹⁵ Proto nás rabi Gamaliel v traktátu *Pirkej avot* nabádá: „Zajisti si učitele“ (*Avot* 1,16). Tento příkaz platí bez ohledu na věk či sociální postavení vyučovaného. Pokud se má Tóra stát principem našeho života, je zřejmé, že ji musí znát každý. Proto byla povinnost věnovat se studiu Tóry povýšena na náboženský akt a neexistuje žádná přípustná omluva k přerušení jejího studia. Tento postoj je dán tím, že „Boží přikázání musíme nejprve poznat, abychom je mohli plnit“.¹⁶ Proto se i v době židovských persekucí, kdy učenci vedli debaty o tom, zda je důležitější věnovat se praktikování *micvot* či studiu Tóry, rabi Akiva spolu s ostatními učenici shodli na tom, že „studium je důležitější, neboť studium vede k praxi“ (*Kid.* 40b). Ještě záslušnější činností, než je studium Tóry, je pak její vyučování.

Povinnost otce vyučovat své děti Tóře končí ve 13 letech u chlapců a ve 12 letech u dívek, kdy děti dosahují náboženské odpovědnosti a jsou povinny vykonávat *micvot*. Od tohoto věku připadá odpovědnost za vzdělávání jejich učitelům. Židovští žáci byli od doby, kdy dosáhli náboženské dospělosti, vyučováni Tóře a *Mišně* a účastnili se talmudických diskuzí. V těchto náboženských školách přitom při diskuzích nebyl brán ohled na věk ani na postavení jedince.¹⁷ V pozdějších dobách se žáci shromažďovali v synagoze, kde se učili číst z biblických svitků. Povinnou školní docházku pro židovské děti zavedli dle tradičního pojetí Šimon ben Šetach v roce 75 př. o. l. a Jošua ben Gamla v roce 64 o. l.. Věk školou povinných dětí byl 6 nebo 7 let, jak je tomu ve většině školských systémů dodnes.¹⁸ Tento věk je zmíněn také v talmudickém traktátu *Bava Batra*, který popisuje institucionalizaci školství v Palestině. Tato pasáž ustanovuje, že by dítě mělo začít svá studia ve věku 6 nebo 7 let (*BB* 21a).¹⁹

Pro ilustraci rozdílného významu přikládaného vzdělání v křesťanské a židovské společnosti, nám může pomoci úryvek z práce žáka Petra Abelarda, který píše, že křesťané nevzdělávají své syny pro Boha, ale kvůli výdělku, a proto stačí, když je jeden ze synů úředníkem, aby mohl finančně pomáhat své rodině, zatímco Židé, třebaže chudí, vzdělávají

¹⁵ Education, Jewish. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 6, s. 172.

¹⁶ COHEN, Abraham. *Talmud: (pro každého) : historie, struktura a hlavní témata Talmudu*, s. 178-179.

¹⁷ Education, Jewish. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 6, s. 172.

¹⁸ Tamtéž, s. 170-171.

¹⁹ MARCUS, Ivan G. *Rituals of Childhood: Jewish Acculturation in Medieval Europe*. New Haven, Conn.: Yale University Press, c1996, s. 43. ISBN 0-300-05998-1.

své syny, i když jich mají třeba deset, ne kvůli výdělku, ale proto, aby porozuměli Božímu zákonu, a nevzdělávají pouze své syny, ale i dcery.²⁰ V tomto případě tedy můžeme vidět, že křesťanští učenci si byli vědomi důležitosti závazku židovských rodičů ke vzdělávání svých dětí.

2.5 Diasporní judaismus

Ve středověku²¹ byly významným centrem exilového judaismu babylonské akademie.²² Instrukce exilarchátu zde existovala již od biblických dob. Velká města se těšila poměrně velké vnitřní autonomii pod vládou exilarchů (reš galuta), kteří disponovali výkonnou mocí, již mohli uplatňovat v židovských osadách v Babylonii a celé perské říši. Kolem 2. století o. l. se začal kolem exilarchů seskupovat elita učenců, jejichž vůdci (geonim) se stali od 5. do 10. století duchovními představiteli diasporního judaismu.²³ Vedoucí postavení babylonských akademií se projevovalo také na jejich vzdělávacím systému a vysoké úrovni vzdělanosti, součástí mnoha synagog byl jak *בֵּית סֵפֶר* (*bejt sefer*) pro základní studium, tak i *בֵּית תַּלְמוּד* (*bejt talmud*) pro pokročilejší studia. Čelní představitelé těchto akademií byli uznáváni jako náboženské autority nejen v Babylonii, ale také v ostatních zemích diaspory. Běžnou praktikou se stalo hromadné vyučování dětí tak, jak jej známe dnes, ale stále se objevovali rodiče, kteří dávali přednost soukromé výuce svých synů.²⁴ V babylonských akademiích byl dobře zavedený vzdělávací systém, díky němuž vzdělávání jejich členů neustávalo po celý jejich život.

²⁰ KANARFOGEL, Ephraim. *Jewish Education and Society in the High Middle Ages*. 1. vyd. Detroit: Wayne State University Press, c1992, s. 16. ISBN 0-8143-2164-X.

²¹ Na tomto místě mluvíme o období od 5. st. o. l. (redakce Babylonského Talmudu) do 10. st. o. l.

²² Nejdůležitějšími akademiemi této vzdělávací sítě byly dvě největší akademie v Suře a Pumbeditě, které velmi přispěly k židovské vzdělanosti a skrze interpretaci halachy nastavily vzor židovského náboženského života a studia v něm zahrnutém.

²³ CHOURAQUI, André. *Dějiny judaismu*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 21. ISBN 80-85865-81-5.

²⁴ Education, Jewish. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 6, s. 174.

2.6 Melamed

Ve vzdělávání židovských dětí ve středověké severní Francii a Německu hrál hlavní úlohu soukromý učitel, melamed, který byl najímán otcem dítěte. Vzdělání dětí v této oblasti tak bylo výsledkem dohody mezi rodiči a učitelem.²⁵ Příčinou toho, že učitelé v severní Francii a Německu nebyli najímáni městem tak, jak se to dělo v talmudických dobách, ale jednotlivými členy obce, mohla být malá velikost židovských komunit.²⁶

V každé komunitě byly školy podporované buď židovskou obcí, nebo samostatným fondem vytvořeným za tímto účelem. Vzdělání nebylo výsadou pouze zámožných Židů, je známo, že židovští otci platili chudým dětem soukromého melameda jako projev jejich dobročinnosti.²⁷ Ostatní děti pak byly vzdělávány buď společně, nebo navštěvovaly soukromé hodiny. Vedle soukromé výuky se především chudým židovským chlapcům, jejichž rodiče si nemohli dovolit platit melameda, dostávalo vzdělávání v instituci nazvané Talmud Tora. V této škole byla výuka často organizována lépe než soukromé hodiny a to především proto, že Talmud Tora byla pod dohledem komunity. Mezi povinnosti úředníků této instituce patřily návštěvy škol a dohled nad dodržováním studijního plánu, stejně jako přezkušování žáků.²⁸

Melamed zastával dominantní úlohu ve vzdělávání židovských dětí, avšak ve společnosti se netěšil velké úctě, možná i kvůli tomu, že v židovském právu je nepřijatelné vyučovat Tóru pro finanční odměnu. Nikde se ale nesetkáváme s ustanovením, které by zakazovalo platit melamedovi za vyučování židovských dětí.²⁹ Jeho postavení bylo nesrovnatelné s postavením učenců, podle talmudického práva mu nebyl přisuzován větší význam než jakémukoliv jinému laikovi.³⁰

²⁵ KANARFOGEL, Ephraim. *Jewish Education and Society in the High Middle Ages*, s. 18.

²⁶ Tamtéž, s. 23-24.

²⁷ Tamtéž, s. 20.

²⁸ Education, Jewish. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 6, s. 177.

²⁹ Přestože melamedim nebyli najímáni obcí, ale jejich jednotlivými členy, Rabi Meir ha-Levi uvádí, že těmto učitelům musí být mzda vyplácena komunitou, protože jedině tak se může chudým dětem dostat stejného vzdělání jako dětem ze zámožných rodin. Podobně se k důležitosti vyučování dětí staví učenci z Mohuče, kteří ve vyhlášce z roku 1220 stanovují, že tam, kde lidé neplatí mzdu melamedovi kvůli nedostatku peněz v charitativním fondu, mu mohou zaplatit z jiných fondů, například těch, do kterých zemřelí ukládali peníze pro své duše, pokud na smrtelném loži neurčili, k jakému účelu by měly být tyto peníze určeny. KANARFOGEL, Ephraim. *Jewish Education and Society in the High Middle Ages*, s. 22.

³⁰ KANARFOGEL, Ephraim. *Jewish Education and Society in the High Middle Ages*, s. 25.

2.7 Židovské osvícenství - haskala

Až do pozdního 18. st. vzdělávali Židé své děti ve vlastních institucích a ve svém vlastním jazyce. Významná změna ve střední Evropě, v Habsburské říši, nastala s vydáním Tolerančního patentu rakouského císaře Josefa II., který v letech 1781/1782³¹ uvedl v platnost osvícenské principy na Židovstvo ve své říši a Židé tak mimo jiné museli začít vytvářet tzv. normální židovské školy se světskými předměty, což bylo v souladu s josefínskými reformami, které usilovaly o jednotné školství. V případě, že bydleli v oblasti s malým výskytem židovského obyvatelstva, mohli Židé posílat své děti do křesťanských škol a také mohli začít navštěvovat univerzity. Právě díky univerzitám a následnému sblížení židovských studentů s myšlenkami osvícenství a emancipace, bylo na přelomu 18. a 19. st. možné položit základy židovského osvícenského hnutí.³²

V první polovině 19. st. se vytvořil nový směr židovského vzdělání, Wissenschaft des Judentums.³³ K čelním představitelům tohoto hnutí v Čechách patřil pražský vrchní rabín Šelomo Juda Rapoport, který zdůrazňoval význam duchovního odkazu judaismu, především pak hebrejské literatury, jako důležitého pramene, z něhož by mělo vycházet studium židovských dějin a kultury.³⁴ Vedle emancipačního směru se nadále rozvíjelo i talmudické vzdělávání. Představitelé tradičního směru měli obavy, aby josefínské reformy nevedly k odpadnutí mladé generace od judaismu, zejména kvůli reformě židovské bohoslužby,³⁵ protože reformované proudy chápaly judaismus jen jako pouhé náboženství, nikoliv jako rys židovské národní identity. Ve 40. letech 19. století byly zakládány kroužky mladých

³¹ V roce 1781 byl vydán Toleranční patent pro Čechy, o rok později se stal Toleranční patent platný pro Moravu.

³² SADEK, Vladimír, Jiřina ŠEDINOVÁ, Miroslav KÁRNÝ, Anita FRANKOVÁ, Leo PAVLÁT, Alexandr PUTÍK, Leo PAVLÁT a Jiří FIEDLER. *Židé - dějiny a kultura*. 3., dopl. vyd. V Praze: Židovské muzeum, 2005, s. 48. ISBN 80-86889-11-4.

³³ „Věda o židovství“. Wissenschaft des Judentums čerpá z myšlenek haskaly a navazuje na obecný rozvoj humanitních věd.

³⁴ SADEK, Vladimír, Jiřina ŠEDINOVÁ, Miroslav KÁRNÝ, Anita FRANKOVÁ, Leo PAVLÁT, Alexandr PUTÍK, Leo PAVLÁT a Jiří FIEDLER. *Židé - dějiny a kultura*, s. 49.

³⁵ Reforma byla zavedena ve 30. letech 19. st., vedle hebrejštiny byla zavedena jako bohoslužebný jazyk také němčina.

židovských intelektuálů (především spisovatelů), k jejichž zakládání vedl zájem o češtinu, českou kulturu a dějiny.³⁶

2.8 Proměna tradičních rituálů

Role a postavení ženy v judaismu je dnes kontroverzním tématem, v dnešní západní společnosti se objevuje snaha o prolínání mužské a ženské role. Současná ortodoxní společnost se neustále potýká s prolínáním ortodoxního židovství a moderního světa a také díky tomuto fenoménu prochází některé rituály ortodoxního židovství vývojem, který se je snaží pozměnit tak, aby na jedné straně odpovídaly „duchu moderní doby“, ale aby jejich proměnou zároveň nedocházelo k porušování halachy.³⁷

K těmto rituálům patří například שְׁלוֹם בַּת (*šalom bat*, uvítání dcery), který je paralelou k oslavě prvního chlapcova šabatu שְׁלוֹם זָכָר (*šalom zachar*). Zatímco dítě-chlapec je pojmenován při rituálu obřizky, dítě-dívka dostane jméno při běžné šabatové bohoslužbě, která následuje po jejím narození. Lidé ale cítí potřebu udělat slavnost i z narození holčičky, a proto vzniká rituál, který je nejčastěji nazýván שִׂמְחַת הַבַּת (*simchat habat*, radost z dcery). Tento rituál je ale nový a zatím neexistuje jeho předepsaná forma ani název. Tohoto rituálu se na rozdíl od výše zmíněných účastní i matka. Rozhodnutí, zda a jak se rituál *simchat habat* uskuteční, záleží pouze na rodičích a konkrétní obci.

Významným rituálem v životě dítěte je בָּר מִצְוָה (*bar micva*) či בַּת מִצְוָה (*bat micva*). Bar micva se koná v době chlapcových třináctých narozenin a chlapec je tímto rituálem uveden do náboženského života a přebírá na sebe odpovědnost za plnění micvot. Teprve nedávno byl vytvořen obdobný rituál pro dívky, který se nazývá bat micva a který se koná, když je dívka 12 let. První rituál bat micva proběhl v roce 1922, kdy Mordechaj Menahem Kaplan vyvolal svou dceru Judith ke čtení z Tóry. Přestože Judith Kaplan byla vyvolána k Tóře, danou pasáž četla z vlastní knihy Pentateuchu, čímž nebylo dosaženo úplné rovnosti s ceremonií bar

³⁶ SADEK, Vladimír, Jiřina ŠEDINOVÁ, Miroslav KÁRNÝ, Anita FRANKOVÁ, Leo PAVLÁT, Alexandr PUTÍK, Leo PAVLÁT a Jiří FIEDLER. *Židé - dějiny a kultura*, s. 50.

³⁷ MIKOVCOVÁ, I. a J. ŠVÁB. *Roš Chodeš: Věstník židovských náboženských obcí v Českých zemích a na Slovensku*. Praha 1: Federace židovských obcí v ČR, 1999/5759, roč. 61, č. 3. ISSN 121074 68, s. 16.: Role ženy v soudobém ortodoxním judaismu.

micva. Kaplan zastával myšlenku, že židovské rituály mají být pozměněny tak, aby v nich byla obsažena větší rovnoprávnost žen.³⁸ U rituálu bat micva, podobně jako u simchat habat, nejsou přesně stanovená pravidla, a proto se jeho průběh může lišit v závislosti na obci. U některých obřadů bat micva můžeme nalézt výrazné odlišnosti od bar micva, kdy rituál bat micva spočívá pouze v dvar tora (komentář k aktuální sidře) pronesené dívkou, v některých komunitách se pořádá bohoslužba s výlučně ženskou účastí, kdy dívka předčítá z Tóry.³⁹

2.9 Náboženská výuka ve 20. a 21. století

Během nacistické okupace přestalo normální židovské vzdělávání v praxi existovat. V západní Evropě byly židovské děti vyloučeny z normálních škol a následně vzdělávány v židovských školách. Židovské vzdělávání bylo narušeno s nástupem „konečného řešení židovské otázky“ a to zejména ve východní Evropě, kde bylo židovské vzdělávání zcela zakázáno. I přes tento zákaz byly děti nelegálně vyučovány hebrejštině a jidiš.⁴⁰ Ilegální vzdělávání dětí probíhalo také v terezínském ghettu a dalších koncentračních táborech.⁴¹

Židovská náboženská výuka byla obnovena v listopadu 1989, nejprve při Židovské obci v Praze, později v Lauderových školách,⁴² které jsou v současné době významnou židovskou vzdělávací institucí. Školy nejsou určeny jen dětem židovského původu, ale vyžadují respekt k židovskému náboženství, tradicím a kultuře.⁴³ Tyto školy mohou navštěvovat chlapci i dívky, jejich součástí je mateřská škola, základní škola a osmileté gymnázium.⁴⁴ Lauderovy školy jsou podporovány Židovskou obcí v Praze a fungují díky Nadaci R. S. Laudera. Součástí výuky je i židovská výchova a výuka hebrejštiny.⁴⁵

³⁸ Kaplan, Mordecai Menahem. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 11, s. 780.

³⁹ MIKOVCOVÁ, I. a J. ŠVÁB. *Role ženy v soudobém ortodoxním judaismu*, Roš chodeš, s. 16.

⁴⁰ Education, Jewish. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 6, s. 186.

⁴¹ PAŘÍK, Arno. *Maskil: Z historie židovského vzdělávání*, s. 6-7.

⁴² Tamtéž.

⁴³ O nás. *Lauderovy Školy v Praze* [online]. 2005-2014 [cit. 2014-03-17]. Dostupné z: http://www.lauder.cz/cs/zakladni_informace.html.

⁴⁴ Základní škola, která je součástí Lauderových škol, vznikla v roce 1997, v roce 2009 pak bylo založeno osmileté gymnázium, kterému předcházela čtyřletá škola v roce 1999. Mateřská škola byla připojena v roce 2009.

⁴⁵ O nás. *Lauderovy Školy v Praze*.

3. Vzdělání žen v biblických dobách

Vzdělání žen v biblické době bylo vymezeno několika kulturními faktory, které vyhraňovaly a nastavovaly cíle jejich výchovy. Před svatbou byla žena chráněna svým otcem nebo bratry a po svatbě pak svým manželem, který zastupoval její zájmy v komunitě. Závislé postavení ženy se dá odvozovat od toho, že byla vždy nazývána i jménem svého manžela (například „Debora, manželka Lapidotova“). Chráněný status ženy byl založen na náboženském a morálním postoji, který byl v kontrastu s tehdejšími kenaanskými tradicemi. Žena měla za úkol starat se o domácnost a své potomky a její vzdělání bylo vymezeno postavením jejího otce ve společnosti.⁴⁶ Měli bychom pamatovat na to, že biblické právo je upraveno především materiálně a nemusí nutně odrážet skutečnou situaci v této době. I kvůli tomu je obtížné určit, jaké bylo skutečně postavení žen v biblických dobách.⁴⁷

Díky skutečnosti, že dívky nebyly povinny studovat Tóru, mohly být, dříve než chlapci, zapojeny do komplexního světského vzdělávání.⁴⁸ Prvním učitelem a vzorem pro dívku byla samozřejmě její matka, která vedle náboženských povinností učila svou dceru vykonávat domácí práce. Mezi další dívčiny povinnosti patřilo například pomáhání při sklizni nebo dohled nad stádem.⁴⁹ Dívky z vyšších vrstev byly vychovávány chůvami, které je někdy také doprovázely do domu jejich manžela. Zmínku o takovéto chůvě nalézáme ve 35. kapitole knihy Genesis, kde je psáno: „Zde zemřela Rebečina chůva Debora a byla pochována dole u Bét-elu pod posvátným dubem, který pojmenoval Posvátný dub pláče“ (Gn 35,8). Jestliže dívka osiřela v raném věku, pak byla vychovávána blízkými příbuznými.⁵⁰ V případě, že člen komunity zemřel, aniž by měl syny, mohlo jeho dědictví připadnout také jeho dcerám, jak se s tím setkáváme v knize Numeri: „Mluv k Izraelcům takto: „Když někdo zemře a nemá syna, převedete dědictví po něm na jeho dceru. Jestliže nemá ani dceru, dáte dědictví po něm jeho bratrům. Jestliže nemá ani bratry, dáte dědictví po něm bratrům jeho otce. Jestliže nejsou ani bratři po jeho otci, dáte dědictví po něm jeho nejbližšímu příbuznému z jeho čeledi; ten je

⁴⁶ Education, Jewish. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 6, s. 165.

⁴⁷ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 29.

⁴⁸ STEMBERGER, Günter. *Jüdische Religion*. Orig.-Ausg. München: Beck, 1995, s. 42. ISBN 3-406-39003-X.

⁴⁹ Education, Jewish. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 6, s. 169.

⁵⁰ Ester 2:7: „Vychovával Hadasu neboli Ester, dceru svého strýce, protože neměla otce ani matku.“

obdrží.‘ To se stalo pro Izraelce právním nařízením, jak přikázal Hospodin Mojžíšovi“ (Nu 27,8-11).

Žena byla stvořena proto, aby byla nápomocná svému manželovi, a proto je dobrá manželka považována za dar od Boha a podle knihy Přísloví „je daleko cennější než perly“ (Př 31,10). Také následující verše této kapitoly ukazují, že dobrá žena je pro domácnost a muže požehnáním (Př 31,10-31). Ani ženino podřízené ekonomické a sociální postavení v biblické době nijak neumenšovalo úctu, které se jako manželka a matka těšila.⁵¹

3.1 Povolání biblických žen

Pokud žena vykonávala nějakou profesi, byla tato profese předávána z matky na dceru. Ve 2. knize Mojžíšově se například můžeme setkat s pro ženy obvyklou profesí, porodními asistentkami: „Egyptský král poručil hebrejským porodním bábám, z nichž jedna se jmenovala Šifra a druhá Púa“ (Ex 1,15). O dalších povoláních hovoří také 1. kniha Samuelova: „Také dcery vám vezme za mastičkářky, kuchařky a pekařky“ (1 S 8,13). K běžným dovednostem biblických žen patřilo také tkaní a vaření. Jiné povolání pak odvozujeme z veršů knihy Jeremiášovy: „Toto praví Hospodin zástupů: ‚Pochopte to a zavolejte plačky, ať přijdou! Pošlete pro moudré ženy, ať přijdou! Ať rychle přiběhnou a bědují nad námi, ať z našich očí stékají slzy a z našich řas proudí voda.‘ Ze Sijónu je slyšet hlasité bědování: ‚Jak jsme popleněni, velice zahanbeni! Museli jsme opustit zemi, naše příbytky strhli.‘ ‚Slyšte, ženy, slovo Hospodinovo, nechť vaše ucho přijme slovo z jeho úst. Své dcery uče bědování, jedna druhou žalozpěvu‘ “ (Jr 9,16-19). V této pasáži také vidíme explicitně vyjádřený příkaz, aby matka učila svou dceru povolání, které vykonává.

V pozdějším období spojeném s pohanskými kulty byla za alternativu sňatku považována dívčina hudební profese; dozvídáme se tak z dopisu, který datujeme do 15. století př. o. l., kdy kenaanský šlechtic píše svému příteli: „A co se týká tvé dcery... až vyroste, měl bys jí dát, aby se stala zpěvačkou, nebo ji dát manželovi.“⁵² Druhá kniha Samuelova nám

⁵¹ Education, Jewish. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 6, s. 169.

⁵² Tamtéž.

poskytuje informaci o tom, že izraelské ženy zpívaly na královském dvoře v Jeruzalémě. Ženy vychovávané u dvora později získaly významný společenský status. V Izraeli nebyly neobvyklé politické sňatky, z toho usuzujeme, že ženy musely mít alespoň základní vzdělání, které jim pomáhalo připravit se na svou budoucí roli. K tomuto formálnímu vzdělání zřejmě patřila schopnost psát a počítat.⁵³

3.2 Moudré ženy, prorokyně, pramatky

V biblických textech se také setkáváme se ženami, které jsou považovány za bojovnice a moudré ženy. V knize Soudců je nastíněn obraz ženy jako bojovnice, to je případ Debory a Jáel (Sd 4-5), které se zde objevují v souvislosti s izraelskými bitvami proti Kenaanejcům. Debora je zde popisována jako prorokyně, která v této době soudila v Izraeli (Sd 4,4), byla to také vojenská vůdkyně,⁵⁴ která vedla kroky Báraka, jenž se jí v jejích rozhodnutích podřizoval. Jáel přispěla k vítězství Izraelců tím, že přelstila kenaanského generála Síseru tak, že ho pod záminkou pomoci nalákala do svého stanu a nabídla mu úkryt ve svém příbytku. Avšak jakmile Sísera usnul, zabodla mu stanový kolík do spánku, a tak ho zabila (Sd 4,18-21). „A tu, když Bárak pronásledoval Síseru, vyběhla mu Jáel vstříc a volala na něho: ‚Pojď, ukážu ti muže, kterého hledáš.‘ Vstoupil k ní, a hle, Sísera leží mrtev a v jeho spánku vězí stanový kolík. Onoho dne pokořil Bůh kenaanského krále Jabína před syny Izraele“ (Sd 4,22-23).

Objevují se ale také ženy, které se zabývají černou magií a vyvoláváním duchů zemřelých (1 S 28,7-14). Je otázkou, zda označení moudrá žena, heb. *אִשָּׁה חַכָּמָה* (*iša chachama*), je pouhým konstatováním intelektuálních schopností, nebo profesí, kterou ženy ve starém Izraeli zastávaly.⁵⁵ Pokud by tento termín opravdu referoval o ženině povolání, to, jakou roli ve společnosti tyto ženy hrály, vyplývá z následujících veršů 2. knihy Samuelovy: „Poslal tedy Jóab do Tekóje pro moudrou ženu a řekl jí: ‚Předstírej smutek, oblékni si smuteční šaty a nemaž se olejem. Vydávej se za ženu, která již po mnoho dní drží smutek nad

⁵³ Education, Jewish. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 6, s. 169.

⁵⁴ Woman. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 21, s. 160.

⁵⁵ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 35.

mrtvým. Předstoupíš před krále a promluvíš k němu takto.‘ A Jóab ji naučil, co má mluvit. Tekójská žena s králem promluvila“ (2 S 14,2-4). V tomto případě se tedy setkáváme s moudrou ženou působící jako profesionální prostředník mezi Jóabem a králem Davidem, který má díky smyšlenému příběhu ospravedlnit návrat svého syna Abšaloma na královský dvůr. Podobně je ve 20. kapitole 2. knihy Samuelovy zprostředkován obraz moudré ženy, která svými rétorickými schopnostmi zachrání město od Jóabova obléhání (2 S 20,16-22). Zdá se překvapivé, že ženy hrály také prorockou úlohu, vezmeme-li v úvahu, že proroctví je chápáno jako forma moudrosti. S ženami-prorokyněmi se ale setkáváme také v ostatních blízkovýchodních kulturách a Tanach nám podává zprávu o některých z těchto žen, které zastávaly vedoucí úlohu ve veřejném náboženském životě. Prorokyně Chulda v 7. st. př. o. l. zpravila krále Jošijáše božským varováním o jeho osudu, který by ho stihl, pokud by nevymítil modlářství (2 Kr 22,14-20). Dalo by se říci, že Chuldin prorocký dar není považován za něco pro ženy neobvyklého.⁵⁶ V knize Exodus se objevuje Miriam, Mojžíšova sestra, která je také nazývána prorokyní (Ex 15,20). Některé další úryvky, vztahující se k Miriam, které ji kritizují za pomlouvání Mojžíšovy ženy, pak mohou znamenat snahu o relativizaci Miriamina postavení jako hrdinky, díky čemuž se můžeme domnívat, že Miriam měla ve společnosti opravdu významné postavení, kterým se někteří lidé mohli cítit ohroženi.⁵⁷

Většinu veřejných funkcí v biblické době sice zastávali muži, jejich ženy vůči nim však nemusely být vždy v podřazeném postavení, proto v diskuzích o biblických ženách většinou nebyl používán termín patriarchát.⁵⁸ Nesmíme opomenout ani pramatky, za které jsou považovány Sára, Rebeka, Ráchel a Lea. Pro první tři jmenované je společným rysem problém s neplodností, díky němuž se staly archetypy neplodných žen, které se objevují v pozdějším biblickém vyprávění. Tyto ženy byly dominantní v soukromé oblasti týkající se dětí a často v ní sehrály klíčovou roli, kdy oklamáváním svých mužských příbuzných dosahovaly cílů, jež pro ně byly natolik zásadní, že kvůli nim byly nuceny uchýlit se ke lsti.

⁵⁶ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 35.

⁵⁷ Tamtéž, s. 36.

⁵⁸ Woman. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 21, s. 161.

Jak zde můžeme vidět, jejich síla se tedy projevovala nejčastěji v oblastech spojených s dětmi, stejně tak jako v určité blízkosti k božskému.⁵⁹

Jak můžeme vidět výše, zabýváme-li se vzděláváním židovských žen v biblickém období, je nezbytně nutné přihlédnout k prostředí, ve kterém dívka vyrůstá, protože společenský status hraje v její výchově a vzdělání velmi významnou roli. V biblickém období není možné zobecnit systém, jakým byly dívky vzdělávány, vidíme zde obraz žen, které dědily svá povolání po svých matkách nebo žen středních vrstev, které byly vychovávány k tomu, aby byly v budoucnu nápomocné svým mužům při panovnických záležitostech. Podle výčtu profesí, které ženy v biblických dobách zastávaly, je také zřejmé, že ženy nepůsobily pouze ve svých domácnostech, ale měly vliv také na veřejnou sféru života.⁶⁰ V Bibli se setkáváme s rozlišnými ženskými postavami, některé z nich nezastávají výraznější společenské postavení, ale na druhé straně se setkáváme také se ženami, které zásadně ovlivnily historický vývoj ve starém Izraeli, ať již v otázkách válečných tažení, při kterých hrály prorockou roli rádkyň biblických vojevůdců, nebo svým prorockým darem pomohly panovníkům v náboženské oblasti, kdy jejich prostřednictvím Bůh varoval krále a přikázal mu změnit svůj postoj v otázkách týkajících se víry.

⁵⁹ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 32.

⁶⁰ Woman. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 21, s. 160.

4. Židovské ženy v období starověku

Zdrojem omezených diskuzí o vzdělávání židovských žen v období starověku jsou rabínské zdroje. Židovské vzdělávání v této době znamená víceméně studium Tóry a objevují se zde názory židovských učenců, kteří vystupují proti vzdělávání žen. Je ale nutné pamatovat na ambivalentní charakter postoje učenců na tuto problematiku. Přestože je velmi nepravděpodobné, že by v tomto období existovalo četné množství vzdělaných Židů, ať už žen či mužů, je zřejmé, že některé ženy vzdělané byly a předmětem jejich studia nebyly pouze židovské spisy, dostupné spíše v řečtině než v hebrejštině, ale také pohanská literatura.⁶¹

Papyry nalezené v Egyptě jsou protkány zprávami o ženách, ať židovských, či nežidovských, které neuměly psát, a proto potřebovaly pomoc gramotných osob, jež za ně jejich jménem podepisovaly právní dokumenty. Tato činnost náležela nejčastěji mužským příbuzným negramotných žen, kteří jednali jako jejich opatrovníci. Písemné zmínky z tohoto období nám většinou neříkají nic o tom, zda ženy uměly číst a psát, což je pro nás dnes ukazatelem vzdělanosti, přesto se setkáváme s texty, které nám podávají informace o vzdělaných ženách. Je pravděpodobné, že ženy, které zastávaly významné pozice v synagogálním úřednictví, mohly potřebovat čtení a psaní k tomu, aby mohly plnit své povinnosti. Můžeme se domnívat, že brzký věk židovských dívek, ve kterém se obvykle vdávaly, mohl být omezující skutečností pro jejich pokročilejší vzdělávání. Mimoto se někteří učenci domnívají, že svatba v útlém věku mohla být stejně tak překážkou pro vzdělávání křesťanských a pohanských žen, což naznačuje, že židovské ženy nebyly vzdělávány jinak a ve starověké společnosti zřejmě neměly ani o mnoho rozdílné postavení, než ostatní ženy ve stejných společenských a ekonomických kruzích, bez ohledu na jejich vyznání.⁶²

4.1 Náboženský život

Zdá se, že ženy měly ve starověku nižší společenské postavení než muži. Starověcí Židé viděli zárodek nerovnoprávnosti žen v biblických příbězích a nařízeních a podřízené

⁶¹ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 49-50.

⁶² Tamtéž, s. 50.

postavení ženy chápali jako důsledek Eviny role v Genesis 2,4-3, jako osobnosti vzešlé z druhotného stvoření a také jako původkyně prvotního hříchu. Ženy jsou tak obviňovány z toho, že přinesly na zemi smrt a v důsledku toho musí být potrestány. Proto trpí při porodu, jsou podrobeny svým manželům, jsou omezeny na domov jako své vězení a musí si zahalovat hlavu, když jdou ven. Jejich funkce na pohřbech (příprava těla a truchlení pro mrtvé) je připisována jejich odpovědnost za lidskou smrtelnost. Dokonce i zvláštní příkázání vyhrazená ženám, jako jsou zapalování šabatových svíček, oddělování části chaly a zákony týkající se menstruace, jsou vnímány jako odplata za Evin prvotní hřích.⁶³ Rabíni v jednom midraši srovnávají příběh o stvoření s řeckým mýtem o Pandoře, který také znázorňuje ženu jako druhotné stvoření, jež po otevření zakázané skříňky uvolní do světa všechna zla, včetně smrti. V tomto příběhu viděli rabíni paralelu s Eviným prvotním hříchem, který způsobil utrpení všem následujícím generacím.⁶⁴

Literární zdroje, od rabínských textů přes Nový zákon až po raně křesťanské spisy, nás zpravují o tom, že se ženy ve starověkém období běžně účastnily bohoslužeb v synagoze a pravděpodobně nebyly žádným způsobem oddělovány od svých mužských protějšků, v synagoze tedy nemusely sedět na galerii nebo v jim vyhrazené místnosti. Některé ženy jsou dokonce označovány za hlavu synagogy. Jedná se například o Sofii z Gortynu, která byla ve 4. nebo 5. století vedoucí synagogy na Krétě. Setkáváme se i se zmínkami o ženách, které byly členy rady starších (Kréta, Thrákie) a dále se ženami, které jsou označovány jako „matky synagog“ (Řím, Benátky). Neobjevují se pouze ženy, které řídily chod synagog, ale z epitafů a popisů, týkajících se finančních příspěvků darovaných synagogám, se dozvídáme, že ženy také přispívaly k finančnímu zdraví synagogy.⁶⁵

Co se týká náboženského života židovských žen, kromě rabínských textů se nesetkáváme s popisem toho, co přesně patřilo mezi ženiny povinnosti. Některé texty naznačují, že dodržování některých svátků mělo pro židovské ženy zvláštní význam, jednalo se především o Vysoké svátky.⁶⁶ S popisem náboženských praktik, které ženy dodržovaly, se můžeme setkat v knize Júdit, která se „po všechny dny svého vdovství postila

⁶³ Woman. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 21, s. 161.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 51.

⁶⁶ Mezi Vysoké svátky patří Roš hašana, Jom Kipur a období sedmi dní mezi těmito svátky.

kromě dne před sobotou a soboty, dne před novoluním a novoluní a ostatních svátků a slavností domu izraelského“ (Júd 8:6). K náboženskému životu obyčejných židovských žen zřejmě patřila také magie.⁶⁷ Ženy nebyly povinny, kromě příkázání vázaných na čas, dodržovat ani příkázání jako jsou denní modlitby, uvazování modlitebních řemínků nebo pobyt v Suce. Vynětí žen z těchto příkázání ale znamenalo jejich vyloučení z židovského kultického života.⁶⁸

4.2 Ženy v sektách jako účastníci v politickém životě

V období Druhého Chrámu byly ženám přístupné také alternativní náboženské zkušenosti. Některé ženy projevovaly aktivní zájem o činnost židovských náboženských sekt a k některým z nich se mohly připojit jako plnohodnotní členové. Ze svědectví Filóna Alexandrijského je nám známo, že nepatrné množství dobře vzdělaných žen se připojilo k asketické kontemplativní klášterní komunitě, Terapeutikům. Tato židovsko-egyptská skupina se rozhodla žít stranou od lidské společnosti a zasvětit svůj život rozjímání v poušti.⁶⁹ Většina žen žijících v této sektě, byla starými pannami, o kterých Filón prohlašuje, že před smrtelným dítětem dávají přednost dítěti nesmrtelnému, které vzejde z jejich svatby s Moudrostí.⁷⁰ Tyto ženy, stejně jako jejich mužští kolegové, trávily své dny čtením Starého zákona a alegorických komentářů. V této sektě platily stejné podmínky jak pro muže, tak i pro ženy, členové komunity se scházeli k šabatové modlitbě a společnému jídlu, příležitostně ke svátečním obřadům, jindy ale žili odděleně v malých celách životem naplněným přísným asketismem.⁷¹

O působení židovských žen ve starověké politice máme jen velmi málo zpráv, přesto se objevují informace například o židovských královnách, které ve své době měly značný politický vliv. Je ale nutné zdůraznit, že v důsledku mnoha válek, vedených za účelem politické kontroly v Judeji, byly židovské ženy, stejně jako jejich muži, zotročovány. Co se

⁶⁷ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 53.

⁶⁸ Woman. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 21, s. 163.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 53.

⁷¹ Tamtéž, s. 54.

týká otázky daní, které Židé museli platit v Římské říši, byly židovské ženy povinny platit stejně vysoké poplatky jako židovští muži.⁷² Je pravděpodobné, že ženy byly aktivními členy v různých sektářských organizacích, které podněcovaly vzpouru proti Římanům v letech 66-73 o. l., z nichž zélóti byli pouze jednou z těchto sekt. O členství žen v těchto uskupeních nám informace podávají Josephus a římský historik Tacitus.⁷³

4.3 Izolace žen od okolní společnosti

Židovské ženy se účastnily sociálního, ekonomického a náboženského života napříč celou Římskou říší. Tato účast vyžadovala fyzickou přítomnost na veřejných místech, jakými byla například synagoga. Přesto někteří učenci tvrdí, že se ženy nevzdalovaly ze svých domovů a objevují se také bohaté literární odkazy na tyto praktiky. Jako příklad nám poslouží vyprávění Filóna Alexandrijského o tom, že když během násilné anti-židovské vlády nechal Flacus prohledat židovské domy, aby v nich našel zbraně, židovští muži „byli rozhořčení, že jejich ženy, držené v izolaci, které se nikdy ani nepřiblížily k venkovním dveřím, a jejich dcery, které byly omezeny pouze na vnitřní místnosti, aby jejich cudnost zůstala ukryta před zraky mužů, i jejich nejbližších příbuzných, byly vystaveny očím, nejen neznámým, ale zstrašujícím je hrůzou z vojenského násilí.“⁷⁴ Podobnou praxi nám nastiňuje také 2. kniha Makabejská, která odkazuje na izolaci mladých neprovdaných židovských dívek (2 Mak 3,19). Není ovšem jasné, nakolik je tato zmínka důvěryhodná, nakolik mohly být tyto praktiky rozšířené a do jaké míry byly tyto židovské zvyky odlišné od praktik jejich nežidovských sousedů. Je také možné, že starověcí Židé neměli na problematiku držení svých žen v ústraní jednotný pohled, a že tato otázka byla součástí rozsáhlejší debaty týkající se otázek židovské víry a jednání.⁷⁵ Z výše uvedených informací můžeme usuzovat, že určujícími faktory pro to, zda ženy byly v židovských domácnostech drženy stranou od okolního světa, byly sociální postavení, zeměpisné umístění a

⁷² BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 57.

⁷³ Woman. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 21, s. 164.

⁷⁴ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 54.

⁷⁵ Tamtéž.

v neposlední řadě náboženská perspektiva. Izolování žen se pravděpodobně týkalo středních a vyšších vrstev, ve kterých byl dostatek otroků a služebníků, což ženám umožňovalo, aby setrývaly ve svých domovech.⁷⁶ Názory žen na jejich odloučení od společnosti se však liší, na jedné straně se tak setkáváme se ženami, které jsou drženy v ústraní kvůli společenským konvencím, na straně druhé objevujeme ženy, které se svou izolací souhlasí, nebo jsou dokonce oddělovány od společnosti zcela dobrovolně a jejich izolace se jim jeví jako vhodná a přijatelná. To je také případ Asenet, dcery egyptského kněze, která, v řeckém příběhu, jež vypráví o její svatbě s Josefem, popisuje odloučení budoucí nevěsty, která žije ve věži domu své rodiny, a která až do svatby neviděla jiného muže než své blízké příbuzné. Kromě jiného zaručuje tato izolace uchování její cudnosti před svatbou. Když se Asenet vdá za Josefa, opouští svou věž a zapojuje se do veřejných aktivit, včetně dohledu nad svým majetkem.⁷⁷

⁷⁶ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 55.

⁷⁷ Tamtéž, s. 55-56.

5. Žena - její statut a vzdělávání podle rabínského judaismu

Nábožensko-právním předpisům, týkajícím se žen, je vyhrazen třetí mišnický oddíl nazvaný Našim (Ženy). Tato nábožensko-právní ustanovení upravují práva žen při zasnoubení, při uzavírání manželské smlouvy, rozvodu nebo levirátním sňatku. Tento oddíl se zabývá rodinným nebo osobním právem, kde v centru pozornosti stojí žena.⁷⁸ Ženám jsou vyhrazeny některé příkazy, jako zapalování šabatových svíček, oddělování chaly z těsta nebo dodržování předpisů týkajících se čistoty rodiny, heb. טְהָרַת הַמִּשְׁפָּחָה (*taharat hamišpacha*). Setkáváme se také s dalšími doplňujícími nařízeními, která upravují postavení ženy v židovské společnosti. Zákaz polygamie, vyhlášený v 11. st. Rabi Geršomem z Mohuče, „byl hlavní oporou židovského rodinného života po celé následující tisíciletí“.⁷⁹ Tento zákaz platil pro aškenázské Židovstvo a jeho porušení bylo trestáno exkomunikací.⁸⁰

5.1 Postavení ženy v klasickém judaismu

Základem židovské společnosti je rodina, v jejímž životě zastává žena významnou úlohu, díky níž je ženám v Talmudu přiznáváno vážené postavení, které kontrastuje s postavením žen v jiných soudobých civilizacích. V knize Abrahama Cohena se dočteme, že podle tradičního judaismu se mužská a ženská role výrazně odlišují, žena není považována za podřízenou muži⁸¹, avšak některé tradiční komentáře svědčí o opaku. Postavení žen v klasickém rabínském judaismu má ambivalentní charakter. Babylonský Talmud vypráví o slepém rabínovi Josefu bar Hiyyovi, který, když zaslechl přibližující se kroky své matky, vstal a říkal: „Povstanu před blížící se šechinou“⁸² (Kid. 31b). Z tohoto vyprávění vyplývá, že si rabi Josef své matky vysoce vážil, ztotožňoval-li ji s Boží přítomností. Na jiném místě téhož Talmudu se objevuje výrok neznámého učence, který říká, že „žena je nádoba špíny se svými

⁷⁸ STEMBERGER, Günter. *Úvod do judaistiky*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2010, s. 89. Studium (Vyšehrad), sv. 10. ISBN 978-80-7021-988-1.

⁷⁹ CHAZAN, Robert. *Židé středověkého západního křesťanského světa: (1000-1500)*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2009, s. 176. Každodenní život, sv. 42. ISBN 978-80-257-0138-6.

⁸⁰ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 2. Praha: Rozmluvy, 2007, s. 196. ISBN 978-80-85336-38-2.

⁸¹ COHEN, Abraham. *Talmud: (pro každého) : historie, struktura a hlavní témata Talmudu*, s. 204.

⁸² Šechina je nejčastěji překládána jako „Boží přítomnost“, je to majestátní přítomnost nebo projev Boha, který sestoupil, aby „přebýval“ mezi lidmi. Tímto termínem je v rabínském judaismu také nahrazováno slovo „Bůh“.

ústý plnými krve – přesto za ní všichni muži běhají“ (Šab. 152a). Vzdělanci vnímají jako podstatný rozdíl mezi ženou a mužem skutečnost, že ženino duševní pochopení světa nespočívá na znalostech získaných formálním vzděláváním a intelektuálním rozvažováním, heb. חֲכָמָה (*chochma*), ale je založeno na intuitivním porozumění nebo „selském rozumu“, heb. בִּינָה (*bina*), které je blíže instinktu než racionálnímu odůvodnění.⁸³ Tato teorie nachází své opodstatnění v příběhu o stvoření Evy. Podle rabi Eleazara (který cituje rabi Joseho ben Zimru) tak Bůh učinil proto, že žena zůstává většinu času doma, zatímco muž vychází do ulic, aby se učil porozumění od lidí (GenR 18,1).

Ženy jsou zproštěny některých příkazů, jako například modlení se s kongregací, právě proto, že byly obdařeny intuitivním chápáním světa, které znamená jejich intuitivní blízkost božskému⁸⁴, a proto není nutné, aby tyto příkazy vykonávaly. V biblickém vyprávění se nesetkáváme s žádnou zmínkou o tom, že by ženy byly méně inteligentní než muži. Na druhou stranu je nutno říci, že vezmeme-li v úvahu biblické příběhy o pramatkách, mohli bychom v nich nalézt oporu pro tvrzení o ženině intuitivním poznávání, protože tyto příběhy prezentují ženy, které nedosahují svých záměrů prostřednictvím právní autority či vědomostí, ale spíše prostřednictvím intuitivního jednání. Talmud přisuzuje ženino emočně založené jednání nedostatku úsudku. Rabínské názory dochází k závěru, že je nutné udržovat ženu pod přísnou kontrolou, a to právě kvůli její nespolehlivosti, která je vyjadřována několika způsoby. Setkáváme se tak s vyjádřeními, že ženy jsou slabé mysli, zmámené nebo lehkomyšlné.⁸⁵

5.2 Vzdělávání žen v Mišně a Talmudu

Simone de Beauvoir tvrdí, že ženy ve starověku byly považovány za movitost a tím pádem neměly žádná práva ani povinnosti.⁸⁶ Toto tvrzení je ale v absolutním rozporu s chápáním ženské role tak, jak se s ní setkáváme v Mišně. Zkoumání mišnických předpisů týkajících se postavení žen nám odhaluje dva fakty. Prvním je, že všechny ženy nejsou

⁸³ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 83.

⁸⁴ Tamtéž, s. 84.

⁸⁵ Tamtéž, s. 85.

⁸⁶ Tamtéž, s. 75.

posuzovány stejně, některé ženy jsou totiž zcela nezávislé a nemají nad sebou mužskou autoritu a druhým je, že ani ženy, které spadají pod mužský dohled, nemohou být nikdy posuzovány jako pouhý majetek. V Mišně se také setkáváme se dvěma kategoriemi žen, které jsou v soukromé sféře rozděleny na závislé a autonomní. Za závislé ženy jsou považovány dcery, manželky a levirátní vdovy. Jejich závislost spočívá především v tom, že jsou „vlastněny“ mužem, který profituje z jejich biologických funkcí. V těchto případech může být jejich vlastníkem otec, manžel nebo švagr. Také nezávislé ženy jsou rozděleny do tří kategorií, jedná se o dospělé neprovdané dcery, rozvedené ženy a vdovy. Avšak pohlédneme-li na pravidla, jimiž se řídí ženy ve veřejné sféře, objevujeme zde známky typické pro patriarchální kulturu, ve které je výrazně potlačena osobnost ženy a je jí odepřen přístup k vyššímu vzdělávání. V mišnických spisech se proto setkáváme s tím, že ženy jsou učenci vyloučeny z intelektuálních a duchovních sfér mišnické kultury.⁸⁷

Přestože se v Talmudu dočteme, že „pokud jde o všechny zákony Tóry, staví Písmo muže a ženy sobě na roveň“ (BK 15a), učenci se ke vzdělávání židovských žen staví odlišně. V mišnickém traktátu Sota se na jedné straně setkáváme s názorem Ben Azaje, který říká, že „muž je povinen dát svou dceru učit Tóře“, na opačné straně stojí výrok rabi Eliezera, podle nějž „každý, kdo svou dceru učí Tóře, jako by ji učil necudnosti“ (Sota 3,4). Moderní kritiky tradičních postojů se často přiklání k názoru, že je „lepší spálit slova Tóry, než je dát ženě“.⁸⁸ Vzhledem k tomu, že téměř všechny náboženské povinnosti jsou závazné jak pro muže, tak pro ženy, můžeme soudit, že výše uvedené výroky se týkají vyššího vzdělávání, kterému by žena musela věnovat čas, a proto panovala obava, aby tím neutrpěla péče o domácnost.⁸⁹ Ženy přehnané zbožnosti jsou v traktátu Sota označovány jako „ženští farizejové“ (Sota 3,4). Další vysvětlení negativního postoje učenců k vyššímu vzdělávání židovských žen můžeme vidět také ve strachu z uvolnění morálky, který náboženští vůdci znali z Řecka a Říma, kde takovému uvolnění došlo díky bližšímu styku žen s muži prostřednictvím jejich společného vzdělávání.

⁸⁷ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 80.

⁸⁸ GOLDBERG, Harvey E. *Jewish Passages: Cycles of Jewish Life*, s. 98.

⁸⁹ COHEN, Abraham. *Talmud: (pro každého) : historie, struktura a hlavní témata Talmudu*, s. 226.

Moše ben Maimon v otázce vzdělanosti židovských žen zastává názor, že ženy nemohou být za studium Tóry nikdy odměněny stejně jako muži, neboť jim studium Tóry nebylo přikázáno, a proto se jejich odměna nevyrovná odměně mužů, kterým toto nařízeno bylo. Maimonides dále píše: „Učenci přikázali, aby muž neučil svou dceru Tóře, protože mysl většiny žen není zaměřena na vzdělávání a obrátí slova Tóry ve slova bláznovství v souvislosti s nedostatkem jejich pochopení (nebo intelektu).“⁹⁰ Jak je zřejmé z výše uvedených výroků, Maimonides pro své tvrzení o tom, že ženám nebylo přikázáno studovat Tóru, nepochybně nalézá oporu v Talmudu a jeho tvrzení byla zakomponována do pozdějších kodexů, včetně velice vlivné kompilace nejdůležitějších výtažků práva Šulchan aruch, která byla vytvořena v 16. st.. V důsledku Maimonidova postoje začala u rabínských autorit převládat snaha o odrazení židovských žen od studia Tóry.⁹¹

5.3 Beruria

V Talmudu je zmíněna pouze jedna učená žena, a to Beruria, manželka rabi Meira, která je v Mišně prezentována jako významný učenec a o níž se dočteme, že „je ponořená v Tóře tak hluboce, jako každý tana.“⁹² Beruria je jediným příkladem ženy, která se dobře vyzná jak v psaném, tak ústním právu a která se, jak se můžeme dočíst v traktátu Pesachim, „naučila tři sta halachot od tří set učenců za jediný den“ (Pes. 62b).⁹³ Je také jedinou ženou jmenovanou v tanaitských zdrojích, jejíž pohled na halachické záležitosti byl zohledněn soudobými učiteli.⁹⁴ V Toseftě se objevuje příběh, kdy Beruria vyjádřila svůj názor ve sporu mezi rabi Tarfonem a učiteli.⁹⁵ Je zde uvedeno: „Když byla tato záležitost oznámena rabi Judovi, řekl: ‚Beruria mluvila dobře‘ “ (Tos. Kelim BM 1,6). Velmi podobně je Beruria zmíněna také na jiném místě v Toseftě: „Když byla tato záležitost oznámena rabi Judovi ben Bavovi, řekl: ‚Jeho dcera mluvila lépe než jeho syn,‘ “ (Tos. Kelim BK 4,17). Podle

⁹⁰ SASSOON, Isaac. *The Status of Women in Jewish Tradition*. New York: Cambridge University Press, 2011, s. 110-111. ISBN 978-1-107-00174-9.

⁹¹ Tamtéž, s. 111.

⁹² Tamtéž, s. 103.

⁹³ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 81.

⁹⁴ Beruryah. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 3, s. 494.

⁹⁵ Traduje se, že Beruria žila ve 2. st. o. l. Je tedy nepravděpodobné, že by mohla diskutovat s rabi Tarfonem, který žil a byl činný v posledních letech období Druhého Chrámu.

historických zdrojů je ovšem nepravděpodobné, že by Beruria mohla být Meirovou manželkou, spíše se zdá, že její postava byla vytvořena spojením několika různých osobností a sloužila k lepšímu pochopení talmudického myšlení a jeho problematickému postoji k učeným ženám. Ve středověku se Beruria stala symbolem pošetilosti umožnit ženám přístup ke svatým textům. Raši popisuje příběh, podle kterého byla Beruria poté, co se vysmívala talmudickému tvrzení o tom, že ženy jsou slabé mysli, svedena jedním ze žáků svého manžela a spáchala sebevraždu.⁹⁶

⁹⁶ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 82.

6. Společenský status žen a jejich vzdělávání ve středověku

V době kodifikování Babylonského Talmudu, tedy koncem pátého století, se důležitým nositelem židovské vzdělanosti staly babylonské akademie, které zaujaly přední místo v židovské diaspoře a na vedoucí pozici setrvaly po dalších pět set let. Jejich vedoucí postavení se projevovalo také v jejich vzdělávacím systému. Mezi nejvýznamnější akademie řadíme dvě největší školy v Súře a Pumbeditě, v jejichž čele stáli geonim, kteří byli uznáváni jako náboženské autority nejen v Babylonii, ale v celé diaspoře. Během středověku žila většina židovské populace mimo Erec Jisrael, významná část Židů žila v Egyptě, severní Africe a ve Španělsku, tedy v muslimském světě, v křesťanském světě bychom jich našli mnohem méně. V souvislosti s arabským dobýváním zemí Středozemního moře a s ním spojeným rozšířením arabštiny, byla usnadněna komunikace mezi Babylonií a těmito zeměmi, a tím bylo umožněno vytvoření víceméně jednotného židovského životního stylu.⁹⁷ V roce 1000 o. l. již byly komunity roztroušené kolem Středozemního moře dobře usazené, přestože nebyly nijak zvlášť velké.⁹⁸

V obou těchto kulturních prostředích byla židovským komunitám udělena autonomie v oblasti života společenství a jeho vnitřních záležitostí. Tato samospráva byla založena právě na příkazech Babylonského Talmudu, který představoval srozumitelný přehled právních a etických nařízení.⁹⁹ Přestože Talmud uznává občanská práva žen a jejich fyzické a emocionální potřeby, ve většině aspektů jejich života je jim obvykle přiřazována sekundární role, zatímco muži jsou považováni za základní článek ve vztahu mezi člověkem a božským.¹⁰⁰ Od středověké židovské ženy se očekávala především zručnost v domácím prostředí. „Měla by šít, příst, tkát a měla by být vychována k životu plnému dobrých skutků“, tak zní žádost rodičů ve středověké severní Evropě při narození jejich dcery. Avšak některé záznamy ukazují, že ženy byly činné také v ekonomických záležitostech a některé z nich

⁹⁷ Education, Jewish. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 6, s. 172.

⁹⁸ CHAZAN, Robert. *Židé středověkého západního křesťanského světa: (1000-1500)*, s. 86.

⁹⁹ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 101.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 102.

plnily vedoucí náboženské role, mezi něž patřilo vyučování ostatních žen a jejich vedení při modlitbě.¹⁰¹

Talmud ale ve středověku nebyl jediným zdrojem určujícím postavení nebo aktivity židovských žen. Důležitým faktorem, ovlivňujícím židovský společenský a rodinný život, byly také normy a zvyky konkrétní oblasti, které se lišily od místa k místu a Židé tak často přijímali jazyk, oblékání a mnoho dalšího od svých pohanských sousedů, stejně jako převažující kulturní postoje vůči ženám. Přestože existují četné zdroje referující o postavení židovských žen ve středověku, včetně svatebních smluv, kronik a právních a ekonomických dokumentů, v dobových textech se setkáváme vždy pouze s mužským pohledem na ženinu roli, nikoliv s názorem žen samotných.¹⁰²

Židé se začali v Evropě usazovat již v době vlády Římanů, první židovské obce se, jak již bylo uvedeno výše, utvářely kolem severního pobřeží Středozemního moře, židovské osídlení se postupně šířilo přes Francii do Anglie a Německem na východ do Uher a Polska. Mezi francouzskou a německou komunitou byly jisté rozdíly, stejně jako mezi jejich odnožemi v Anglii na jedné straně a v Polsku na straně druhé.¹⁰³ Evropští Židé se věnovali především obchodu, ale v důsledku právních restrikcí v době, kdy v Evropě převládlo křesťanství, se začala zvětšovat nerovnoprávnost a utlačování Židů, které trvalo po celý středověk. Židovské komunity tak bylo postupně odepíráno vykonávání řemesel, až se ze Židů stali pouze lichváři, byli nuceni nosit odlišné oblečení a vyháněni z míst, kde žili po dlouhou dobu nebo byli nuceni odstěhovat se do ghetta. Oddělená čtvrť pro Židy přitom nebyla žádnou novou koncepcí, Židé byli zdi oddělováni už od starověku, většina islámských významných měst takovou čtvrť měla a setkáváme se také s tím, že některé židovské komunity takovéto oddělení přímo vyžadovaly.¹⁰⁴ V roce 1084 nabídl špýrský biskup Židům určitá privilegia a aby je pobídl k usazení ve svém městě, nabídl jim, mimo jiné, také obrannou zeď kolem jejich čtvrti.¹⁰⁵ Dle J. Baskin byli židovští občané navzdory právní nestabilitě, kterou trpěli a jejich

¹⁰¹ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 101.

¹⁰² Tamtéž, s. 102.

¹⁰³ CHAZAN, Robert. *Židé středověkého západního křesťanského světa: (1000-1500)*, s. 134.

¹⁰⁴ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*, s. 232.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 201.

nejistotě týkající se jak majetku, tak jejich životů, úspěšní a těšili se životní úrovni srovnatelné s křesťanskou nižší šlechtou a vyšší buržoazií.¹⁰⁶

6.1 Postavení židovských žen ve středověku

Židovské ženy měly v křesťanském světě mnohem větší svobodu pohybu než ženy v muslimském prostředí, také jejich společenské postavení bylo vyšší, mimo jiné proto, že se aktivně účastnily rodinné ekonomiky a to díky svému věnu, které vnášely do manželství. Židovské dívky v této společnosti byly, navzdory rabínskému zákazu, zasňubovány ve velmi útlém věku, ve svých osmi nebo devíti letech a svatba se konala, když bylo dívce jedenáct či dvanáct let. Výměnou za velké věno požadovali nevěstini rodiče záruky, které byly zakotveny ve svatební smlouvě a mezi které patřila garance zacházení s nevěstou s respektem, minimální doba trvání manželského svazku a v neposlední řadě její dostatečné finanční zabezpečení. Díky velkému věnu bylo ženám také zaručeno důležité postavení v jejich domácnosti.¹⁰⁷ Pokud žena zemřela bezdětná, v 10. století její věno připadlo jako dědictví jejímu manželovi, zatímco ve 12. století se věno vracelo jejímu otci. Tato praktika měla pobídnout židovské otce k tomu, aby dávali svým dcerám hodnotné věno, které by částečně zajišťovalo jejich spokojený život. Ženy se tedy podílí na ekonomických aktivitách a často dodávají část, nebo dokonce celý rodinný příjem, což umožňuje jejich manželům, aby se věnovali studiu. V tomto období se již nesetkáváme s izolací žen od ostatních mužů, ženy se naopak mohou pohybovat zcela volně, a tak se během nepřítomnosti svých manželů starají o rodinné záležitosti.¹⁰⁸ Dalšími důkazy o vysokém společenském postavení žen v křesťanském světě je také již dříve zmiňovaná takana¹⁰⁹ rabiho Geršoma z Mohuče, velké rabínské autority v aškenázském světě, vyhlášená v 11. století a povolující uzavírání výhradně monogamních židovských svazků v křesťanském světě. Toto omezení polygamie bylo zřejmě důsledkem vlivu převládajících zvyků křesťanského prostředí.¹¹⁰ Takana rabiho Geršoma také uvedla v platnost normu, že židovská žena nesmí být rozvedena bez jejího souhlasu. Francouzští a Němečtí učenci také

¹⁰⁶ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 108.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 109.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 114.

¹⁰⁹ Takana je dekret se statusem zákona. STEMBERGER, Günter. *Jüdische Religion*, s. 46.

¹¹⁰ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 109.

diskutovali o otázce domácího násilí způsobeného na ženě, a došli k závěru, že pokud je žena bita svým manželem, je tato skutečnost považována za dostatečný důvod k rozvodu.¹¹¹

6.2 Středověké vzdělávání

Ve 12. a 13. století vytvořilo aškenázské Židovstvo soubor komentářů k Talmudu, kodexů a prací zabývajících se biblickou exegezí, což značnou měrou přispělo k prohloubení znalosti těchto textů a ovlivnilo následující generace židovských učenců.¹¹² Neopomenutelnou osobností této doby se stal rabi Šlomo ben Jicchak (1040-1105), později známý jako Raši, jehož komentáře k Bibli a Babylonskému talmudu se staly normou pro židovský intelektuální život a udávaly vývoj talmudických studií až do 21. století.¹¹³ O vzdělávání v židovských komunitách na severu Francie a v Německu se dozvídáme z různých prací a dokumentů pouze ve fragmentech, přesto jsme si z nich schopni utvořit obraz o jeho průběhu.¹¹⁴ E. Kanarfogel ve své knize uvádí, že někteří učenci jsou toho názoru, že stejně jako židovští muži v aškenázském světě byli vzdělanější než zbytek populace, byly i jejich ženy osvícenější, než ženy vyznávající křesťanské náboženství.¹¹⁵

Jak základní, tak i pokročilejší vzdělání bylo u aškenázských Židů na vysoké úrovni, známé jsou ישיבות (*ješivot*) v Paříži, Troyes nebo Sens, které byly součástí vyššího stupně vzdělávání. Vzhledem k dobře zavedenému vzdělávacímu systému usuzujeme, že v aškenázských komunitách existovala síť vzdělávacích zařízení zaměřených na základní vzdělávání.¹¹⁶ Základ vyučování dítěte byl, stejně jako v jiných obdobích, položen v židovské rodině, kde byly dítěti vštěpovány postupy, které později vedly k jeho zájmu o učení. Chlapec byl přítomný mnohým modlitbám a požehnáním pronášeným v domácnosti a byl veden k opakování některých z nich. Brzy začal nosit do synagogy otcovu modlitební knihu a setrval s ním při bohoslužbě, během níž seděl na nízké lavici určené dětem. Po páteční

¹¹¹ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 111.

¹¹² KANARFOGEL, Ephraim. *Jewish Education and Society in the High Middle Ages*, s. 16.

¹¹³ CHAZAN, Robert. *Židé středověkého západního křesťanského světa: (1000-1500)*, s. 144-145.

¹¹⁴ Education, Jewish. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 6, s. 175.

¹¹⁵ KANARFOGEL, Ephraim. *Jewish Education and Society in the High Middle Ages*, s. 10-11.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 17.

bohoslužbě běžel domů, aby oznámil matce, že nastal čas zapalování šabatových svíček a také se účastnil mnohých aktivit při oslavách židovských svátků.¹¹⁷

6.3 Vzdělávání žen

Všechny židovské ženy nabývaly schopnosti uplatnitelné v domácnosti již v dětství. Kromě vaření a vyšívání patřilo k základní výbavě každé ženy také osvojení talmudických pravidel týkajících se domova a svatby. Náboženská výuka byla koncipována tak, aby žena věděla, jak dodržovat stravovací předpisy, pravidla týkající se šabatu a svátků a aby znala ostatní příkázání vztahující se k rodinnému životu a jejímu vztahu s manželem. Sefer chasidim stanovuje, že otec je povinen učit svou dceru těmto praktickým příkázáním a halachickým nařízením, které je nezbytné dodržovat.¹¹⁸ Podstatnou součástí výuky židovských dívek bylo vyučování předpisům týkajícím se rodinné čistoty. Vdaná žena musela dodržovat halachická pravidla, musela se zdržet nejen sexuálního, ale jakéhokoliv fyzického kontaktu se svým manželem během menstruace a po ní následujících sedmi dní a osmý den byla povinna dodržet očišťující rituál ponoření do מִקְוֶה (*mikve*, rituální lázně), po němž mohl být fyzický kontakt mezi manželi znovu obnoven.¹¹⁹

Zatímco většina židovských chlapců znala hebrejštinu, židovským dívkám byla tato znalost dopřána jen zřídka a týkala se pouze dívek z významných rodin. Například Ráchel, Rašiho dcera, zaznamenávala odpovědi na právní dotazy, které jí diktoval její otec, což vyžadovalo pokročilou znalost rabínské hebrejštiny.¹²⁰ Ale ani fakt, že žena pocházela z významné rabínské rodiny, nebyl zárukou snadného přístupu k informacím. Rebeka z Tikocinu (16. století) zpřístupnila některé pasáže z rabínské etiky a literatury ostatním ženám ve své knize Meneket Rivka, která je považována za první dílo ženské autorky v jidiš.

¹¹⁷ Education, Jewish. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 6, s. 175.

¹¹⁸ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 115.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Tamtéž, s. 116-117.

V úvodu této knihy Rebeka uvádí, že nebylo snadné získat tyto znalosti, přestože pocházela z rabínské rodiny.¹²¹

6.4 Náboženský život

Vysoké postavení žen v aškenázském prostředí od 11. do 13. století vedlo ke změnám v jejich účasti na náboženských obřadech. Ve 12. století bylo ženám dovoleno recitovat pozitivní přikázání vztahující se k určitému času, přestože z nich byly halachou vyvázány. Rabi Simcha ze Špýru zahrnul ženy do kvora deseti lidí potřebných k pronášení požehnání nad jídlem. Zdá se, že v Německu ve 13. století bylo celkem běžným zvykem, že žena sloužila jako kmotra při obřízce mužského potomka v synagoze. K tomu ale zaujímá negativní postoj rabi Meir z Rotenburgu, který píše: „Nezdá se mi to jako vhodný zvyk, aby bylo na většině míst obvyklé, že žena sedí v synagoze vedle muže a dítě je obřezáváno, zatímco leží v jejím klíně... není to vhodný zvyk, aby žena vstoupila ozdobená do synagogy mezi muže a Boží přítomnost.“¹²² Podle rabínských autorit ženy někdy zřejmě zacházely v oblasti svých výsad příliš daleko. Některé učené ženy z elitních rabínských rodin vedly modlitby pro ostatní ženy z jejich kongregace, tak jako Dolce, manželka rabi Eleazara z Wormsu, ve 12. století nebo Urania z Wormsu, dcera vedoucího synagogálních zpěváků, ve 13. století. Ve Wormsu se také nacházela oddělená místnost pro ženy, která byla připojena k synagoze a zřejmě zde byly ustanoveny zvláštní tradice týkající se žen a bohoslužby.¹²³

Tehdejší zvyklosti židovského života se musely výrazně odlišovat od talmudických ideálů z dob rabiho Eleazara (1. století o. l.), který nabádal své děti, aby se zdržely „smíšeného koupání a smíšeného tancování a veškeré lehkovážné konverzace.“ Dále také naznačuje, že by jeho dcery měly být vždy doma a neměly by ani stát ve dveřích a sledovat, co se odehrává kolem. Svým dcerám přikazuje, aby nikdy nebyly bez práce, protože zahálení je přivede nejprve k jednotvárnosti a poté ke hříchu. Nechme je tedy příst, vařit a šít. Je obtížné určit, do jaké míry jsou zde zahrnuty Eleazarovy osobní názory, avšak tento obecný

¹²¹ FRAM, Edward a Benjamin Aaron ben Abraham SLONIK. *My Dear Daughter: Rabbi Benjamin Slonik and the Education of Jewish Women in Sixteenth-century Poland*, s. 10.

¹²² BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 117.

¹²³ Tamtéž.

pohled na vzdělání židovských dcer a způsob jejich života, je živou výpovědí o židovské společnosti, ve které žena zastává důležitou roli.¹²⁴

6.5 Ženy v německém pietistickém prostředí

Dalšího popisu středověkých židovských žen se nám dostává od rabi Eleazara ben Judy z Wormsu (1165-1230), který popisuje svou vzornou manželku Dolce a své dvě dcery, které byly zabity útočníky v roce 1196 v jejich domě. O své ženě říká, že svými podnikatelskými aktivitami podporovala svou rodinu a studenty svého manžela, také se zapojovala do náboženských aktivit, pravidelně navštěvovala synagogu, sešila dohromady čtyřicet svitků Tóry, dělala knoty pro svíčky v synagoze, vyučovala ostatní ženy a vedla je při modlitbách. Rabi Eleazar také uvádí, že jeho třináctiletá dcera se od své matky naučila všechny modlitby a písně a druhá, šestiletá dcera, každý den recitovala Šema Jisrael, uměla příst, šít a vyšít a obveselovala ho zpěvem.¹²⁵ Pro rabiho Eleazara jako představitele pietistického hnutí Chasidej aškenaz byl cíl vzdělávání židovských žen čistě praktický. Ženám stačilo znát předpisy týkající se chodu domácnosti, proto v německé pietistické židovské společnosti neexistoval žádný ideál, proč učit ženy hebrejštinu nebo je vyučovat způsobu, jakým číst rabínské texty.¹²⁶

Ve 13. století se začali Židé stěhovat z německých zemí, činili tak s vidinou zlepšení své ekonomické situace. Mezi 13. a 15. stoletím vnímalo Polsko tuto vlnu přichozích Židů jako prostředek k naplnění svého území a vítalo ji, a tak bylo mnoho německých Židů přilákáno do východní Evropy příslibem lepšího ekonomického i společenského postavení nabízeného polskou stranou.¹²⁷

Představu aškenázských Židů o tom, jak by židovské dívky měly být vyučovány, nalézáme v názorech rabiho Chajima z Augsburgu, který zřejmě kolem roku 1420 zamýšlel

¹²⁴ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 115.

¹²⁵ Tamtéž, s. 119.

¹²⁶ FRAM, Edward a Benjamin Aaron ben Abraham SLONIK. *My Dear Daughter: Rabbi Benjamin Slonik and the Education of Jewish Women in Sixteenth-century Poland*, s. 6-7.

¹²⁷ Tamtéž, s. 23

vytvoření příručky o zákonech týkajících se נידה (*nida*)¹²⁸. Tento úmysl byl ale zavržen tehdejšími rabíny Moellinem (Jacob ben Moses Moellin, 1360-1427), který věřil, že náboženské znalosti mají být zprostředkovávány pouze mužskými učiteli, nebo alespoň těmi, kteří jsou školeni v právu. Tito lidé pak mohou předávat informace ženám. Podle Moellina ale nebyla výuka přímo zprostředkována muži jediným legitimním způsobem, jakým lze vzdělávat židovské ženy v oblasti práva, dalším vhodným způsobem bylo předávání informací ústní tradicí. Moellin očekával, že ženy si mezi sebou budou sdělovat informace týkající se práva, pokud tyto informace získaly od muže. Tento muž má pak povinnost vzdělat všechny členy své domácnosti a své znalosti má rozšířit také mezi své přátele.¹²⁹

6.6 Vzdělávání polských židovských žen od 16. do 18. století

Přestože v 16. století bylo chlapcům na některých místech v Polsku umožněno získávat univerzální formální vzdělávání, dívky se podobné výsadě netěšily. Vzdělané židovské ženy tak byly spíše výjimkou, protože pro drtivou většinu z nich bylo samostatné studium tradic obtížným, ne-li přímo nemožným úkolem. Dívky, které se učily číst, tak činily většinou doma a obecně nepostoupily dál než k hebrejskému písmu, což bylo vše, co potřebovaly k tomu, aby se mohly modlit a číst texty psané v jidiš.¹³⁰

Protože od žen nebylo vyžadováno, aby se účastnily veřejných modliteb, bylo mnoho synagog ve východní a střední Evropě postaveno bez specifického místa určeného ženské části kongregace. Avšak o něco později, většinou když byly shromážděny dostatečné finanční prostředky, byly k synagogám přidány ženské sekce.¹³¹ Například k synagoze ve Lvově, dokončené roku 1587 bez ženské sekce, bylo během rekonstrukce v roce 1595 připojeno

¹²⁸ Nida (heb. נידה), menstruuující žena, s níž jsou podle židovského zákona zakázány manželské styky. Podle halachy je přísně zakázán pohlavní styk mezi manželem a jeho ženou po dobu její menstruace a ještě alespoň sedm dní potom, vyvarovat se mají i jiného fyzického kontaktu. Nařízení týkající se menstruace jsou rozšířena o příkazy týkající se žen po porodu. NEWMAN, Jaakov; SIVAN, Gavriel. *Judaismus od A do Z*. Praha : Sefer, 1992, s. 127-128. ISBN 80-900895-3-4.

¹²⁹ FRAM, Edward a Benjamin Aaron ben Abraham SLONIK. *My Dear Daughter: Rabbi Benjamin Slonik and the Education of Jewish Women in Sixteenth-century Poland*, s. 13.

¹³⁰ Tamtéž, s. 11.

¹³¹ Ženskou částí byla obvykle oddělená místnost nebo balkon. Fyzické oddělení žen od mužů záměrně zabraňovalo tomu, aby žena byla spatřena mužem, ale zároveň umístění stranou od centra synagogy, ženám ztěžovalo sledování průběhu bohoslužby.

místo vyhrazené k ženské modlitbě.¹³² Pro mnohé ženy bylo obtížné porozumět modlitbám pronášeným v hebrejštině nebo je recitovat. Některé ženy se proto modlily o samotě ve svých domovech a v místním jazyce. To bylo v souladu s talmudickým traktátem Sota, ve kterém stojí, že modlitba musí vycházet ze srdce, pak může být pronášena kdykoliv a v libovolném jazyce (Sota 32a-33a).

Polské židovské ženy nebyly absolutně závislé na svých mužích. Měly své vlastní zvyky, pojící se k jejich tělům nebo k jídlu, které připravovaly. Rabi Moše Isserles udává, že v Polsku bylo zvykem, že žena během menstruace nevstupovala do synagogy, ani nevyslovovala Boží jméno. Výjimkou byly pouze svátky Roš hašana a Jom Kipur.¹³³ Objevovaly se také ženy, které nikdy neodkrývaly své vlasy, dokonce ani při vstupu do mikve. Činily tak kvůli přísným mužským ideálům týkajícím se ženské zbožnosti, díky nimž se tato pravidla stala pro židovské ženy formou vlastního náboženského sebevyjádření.

Rabi Slonik vydal v 16. století příručku pro ženy nazvanou Seder micvot hanašim, která obsahovala osvětlení právních textů přeložených do jidiš, což ženám usnadňovalo jejich porozumění. Slonik také přeložil do jidiš výrazy jako je nida a podal aškenázským ženám jejich vysvětlení.¹³⁴

Až do 18. století zůstalo vzdělávání dívek velmi omezené. Některé z nich se naučily číst modlitby a není pochyb o tom, že dívky, které neměly formální vzdělání, se alespoň učily ve svých domovech, kde bylo studium knih vysoce ceněno. Od 17. století, přesněji po vydání publikace Ze'ena u-Re'na¹³⁵ Jakoba Aškenaziho z Janova v roce 1620 se přístup židovských dívek pozměnil. Tato publikace mimo jiné obsahovala biblické příběhy nebo komentáře k židovskému životu, zvykům a mravům.¹³⁶

¹³² FRAM, Edward a Benjamin Aaron ben Abraham SLONIK. *My Dear Daughter: Rabbi Benjamin Slonik and the Education of Jewish Women in Sixteenth-century Poland*, s. 63.

¹³³ Tamtéž, s. 70.

¹³⁴ Tamtéž, s. 94.

¹³⁵ Mezi další přepisy názvu knihy Ze'ena u-Re'na patří mimo jiné výraz Tsenerene, který vznikl výslovností názvu knihy ovlivněnou jidiš.

¹³⁶ Woman. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 21, s. 177-178.

7. Vliv osvícenství na evropské Židovstvo

Přestože evropští Židé doufali, že se jejich postavení s nástupem osvícenství zlepší, ve skutečnosti tomu tak nebylo. Na přelomu let 1744-1745 byli Židé rakouskou císařovnou Marií Terezií vyhnáni z Prahy, ale o tři roky později byli přijati zpět. Pruský král Fridrich II. Veliký, který se považoval za osvícenského panovníka, vydal v roce 1750 zákon rozlišující mezi „obyčejnými“ a „zvláštními Židy“, kteří neměli dědičné právo k pobytu v říši¹³⁷. Zamožní berlínští Židé byli zaměstnáváni ve dvorních funkcích považovaných za „typicky židovské“, obchodovali s kovy a drahokamy a působili jako osobní bankéři pro panovníka a šlechtu. Na konci 18. století se někteří Židé stali podnikateli nebo pronajímali či vlastnili dílny pro výrobu mincí, vlny, lnu nebo hedvábí. Berlínská židovská komunita nebyla nikdy nucena žít v ghettu a v 60. letech 18. století bylo dokonce nejbohatším židovským rodinám povoleno postavit si paláce v centru města.¹³⁸

7.1 Haskala

Haskala, heb. השכלה, měla své kořeny v osvícenském hnutí 18. století, ale specifické podmínky a problémy židovské společnosti této doby znamenaly, že se cíle, kterým se Židé prostřednictvím maskaly snažili přiblížit, výrazně lišily od ideálů, jichž se snažilo dosáhnout osvícenství.

Evropská židovská modernizace byla doprovázena nárůstem zájmu o minulost a také ideologickým a vědeckým zkoumáním historie. Známky moderního pojetí dějin zahrnovaly změny v postojích k minulosti a jejich přehodnocení, kritický přístup k pramenům, které byly až dosud považovány za nevyvratitelnou autoritu a vedly k sekularizaci dějin, které sloužily jako opora pro moderní sociální a politické ideologie.¹³⁹ Podle מַסְקִילִים (*maskilim*)¹⁴⁰ by měla být sekulární studia uznána jako součást učebních osnov židovského vzdělávání. Za „otce

¹³⁷ U „obyčejných“ Židů se právo pobytu sice dědilo, ale přecházelo pouze na jedno dítě z rodiny. Židé byli také nuceni platit „protekční daň“.

¹³⁸ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 193.

¹³⁹ FEINER, Shmuel. *Haskalah and History: The Emergence of a Modern Jewish Historical Consciousness*. Portland, OR: Littman Library of Jewish Civilization, 2002, s. 1. ISBN 1-874774-43-9.

¹⁴⁰ Maskil (pl. maskilim) je hebrejský výraz pro přívržence maskaly.

haskaly“ je považován Moses Mendelssohn (1729-1786), avšak touha po světském vzdělání se objevovala již v předchozí generaci německých Židů a občasné také u polských Židů.¹⁴¹

7.2 Toleranční patent

Prvním panovníkem, který začal uplatňovat osvěcenské ideály v praxi, byl rakouský císař Josef II. (vládl 1780-1790). Josefínské reformy „znamenalý počátek obratu ve společenském postavení Židů a otevřely cestu k jejich postupnému zrovnoprávnění – emancipaci“. ¹⁴² S vydáním Tolerančního patentu v letech 1781-1782 tento panovník zrušil zvláštní daň z hlavy a povinnost nosit žluté kolečko, uvolnil také podmínky pro židovské podnikání a povolil Židům návštěvu univerzit.¹⁴³

Toleranční patent císaře Josefa II. ale neměl na židovské společenství střední Evropy jen pozitivní vliv. Na jedné straně sice byly zrušeny některé restrikce proti Židům, na straně druhé však byly narušeny tradiční vazby uvnitř židovských obcí. Roku 1784 byla zrušena soudní pravomoc židovských obcí, kterým zůstaly k posouzení pouze náboženské otázky, a Židé podléhali státnímu soudnímu systému. Toto nařízení znamenalo výrazný zásah do autonomie židovských obcí. Docházelo také k silné germanizaci židovského obyvatelstva, neboť němčina se stala povinným vyučovacím a úředním jazykem a Židé museli ke svým dosavadním hebrejským jménům přijmout nová německá jména a příjmení. Rakouští Židé dosáhli občanské rovnoprávnosti v roce 1867¹⁴⁴, kdy byl také zrušen familiantský zákon¹⁴⁵, zvláštní židovská daň a další omezení.¹⁴⁶

¹⁴¹ Haskalah. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 8, s. 434.

¹⁴² SADEK, Vladimír, Jiřina ŠEDINOVÁ, Miroslav KÁRNÝ, Anita FRANKOVÁ, Leo PAVLÁT, Alexandr PUTÍK, Leo PAVLÁT a Jiří FIEDLER. *Židé - dějiny a kultura*, s. 47.

¹⁴³ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*, s. 293.

¹⁴⁴ Emancipation. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 6, s. 380.

¹⁴⁵ Familiantský zákon byl vydán roku 1726 během vlády Karla VI. Povolný počet židovských rodin byl stanoven na 8541 v Čechách a 5106 na Moravě. Aby bylo možné udržet tento povolený počet rodin, směl se ženit pouze starší syn z každé rodiny. Ostatní synové museli zůstat svobodní, což bylo v rozporu s tradičním pojetím rodiny v judaismu, nebo museli odejít ze země.

¹⁴⁶ SADEK, Vladimír, Jiřina ŠEDINOVÁ, Miroslav KÁRNÝ, Anita FRANKOVÁ, Leo PAVLÁT, Alexandr PUTÍK, Leo PAVLÁT a Jiří FIEDLER. *Židé - dějiny a kultura*, s. 48.

7.3 Ženy v berlínských židovských salonech

Haskala měla velmi pozitivní vliv na postavení židovských žen. Některé vlivné židovské rodiny najímaly pro své dcery soukromé učitele, kteří je vyučovali mimo jiné moderním evropským jazykům. Ty z nich, které se učily německému a francouzskému jazyku a kultuře, hrály významnou roli v předávání osvícenských myšlenek a literatury židovské komunitě. Nový směr vzdělávání židovských žen, společně s představením nového světa světských románů, poezie a divadelních her, vzdaloval mladé ženy od jejich bratrů a manželů, jejichž životy byly těsně spjaty s obchodováním a financemi. Není proto divu, že četné množství těchto žen z majetných rodin mělo úspěch v salonní společnosti, ve které se mísili lidé různého společenského postavení i náboženského vyznání.¹⁴⁷

Na konci 18. století byl vytvořen okruh zámožných a inteligentních židovských žen, které vytvořily neobvyklou sociální síť. Ze čtrnácti salonů, či pravidelných večírků, které byly pořádány v Berlíně mezi lety 1780 a 1806, se jich devět konalo pod záštitou židovských žen¹⁴⁸. Židovské salony představovaly bezstarostnost francouzského stylu v poněkud temnějším pruském intelektuálním světě, účastnili se jich muži i ženy, šlechta i prostí občané. Setkání vedená židovskými ženami nebyla významná jen neobvyklým spojováním lidí různého sociálního postavení, ale představovala také důležité místo pro setkávání berlínských intelektuálů.¹⁴⁹

Sociální kontakty židovských žen při pořádání salonů někdy vedly k rozvodům židovských manželství, konverzím ke křesťanství nebo ke sňatkům s nežidovskými muži, často příslušníky šlechty. Avšak židovských žen, které se vydaly tímto směrem, nebylo mnoho a jejich motivy, vedoucí je k těmto krokům, byly složité. Není pochyb o tom, že židovské salonní ženy dosáhly díky těmto setkáváním vysoké úrovně sociální integrace.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Haskalah. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 8, s. 435.

¹⁴⁸ Těmito ženami pořádajícími židovské salony byly Henriette Herz, Rahel Levin, Dorothea Mendelssohn Veit, Sarah Levy, Amalie Beer, Sara a Marianne Meyer, Philippine Cohen a Rebecca Friedländer. Tyto ženy byly obdivovány pro své sociální schopnosti, vzdělání a odvážné nápady. BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 196.

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ Tamtéž.

Rodiče mnoha salonních židovských žen zbohatli ražbou mincí během sedmileté války. S rostoucím bohatstvím měnili tito Židé návyky svého běžného života, ale zprvu se jen málo těchto změn přímo dotýkalo tradičního judaismu. Některé rodiny si ve svých domech zřídily divadla a jejich děti je prosily, aby se zde mohly hrát světské hry. Mladí muži si holili vousy a nosili napudrované paruky, dívky si měnily jména, Malka se tak stala Amalií, Brendel Dorotheou. Tento životní styl měl ale po nějaké době dopady na celou berlínskou židovskou komunitu.¹⁵¹

Po dlouhou dobu převažoval názor, že se salonní ženy vzdálily od judaismu, protože byly svedeny lehkovážným způsobem soudobé kultury. Podle mnohých odborníků bylo základním problémem chybějící přísné židovské vzdělání. Tyto židovské dívky nebyly vzdělávány v klasických hebrejských textech ani právu a nebyla od nich vyžadována pravidelná účast v synagoze. Německý zdroj z poloviny 18. století uvádí, že dívkám nebylo dovoleno přebývat v domě, kde se chlapci z komunity učili židovským předmětům. Dívky a ženy tak sbíraly střípky tradičního učení studiem Tsenerene, zjednodušené Bible psané v jidiš, která obsahovala morální poučení a paralely. Ale ani pro židovské chlapce nebylo snadné obdržet tradiční židovské vzdělání. Německo v této době přestalo produkovat vzdělané učitele a vyučující z Polska poskytovali pouze mechanické myšlení tradiční pedagogiky. Nedostatky tehdejšího náboženského vzdělávání proto mohly být jedním z důvodů, proč se židovští muži, stejně jako ženy, přiklonili ke světskému vzdělávání. Pro některé z těchto mužů se pak jejich sekulární studia stala podnětem k nalezení cesty mezi extrémy konverze na jedné straně a tradiční židovské praxe na straně druhé. A právě tento moment byl zárodkem reformování judaismu samotného.¹⁵²

J. Baskin uvádí, že sekulární vzdělávání židovských žen bylo ve skutečnosti dost povrchní. Ačkoliv například Rahel Levin si často a vášnivě stěžovala na své nedostatečné vzdělání, vytrvale četla a najímala si učitele angličtiny a matematiky. Necítila se dostatečně vzdělaná, protože její standarty byly příliš vysoké. Henriette Herz a Dorothea Mendelssohn byly světským předmětům vyučovány svými otci. Herz ovládala francouzštinu, angličtinu, latinu a hebrejštinu a po svatbě se naučila dalších šest jazyků. Je zřejmé, že povaha vzdělávání

¹⁵¹ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 197.

¹⁵² Tamtéž.

salonních žen nevysvětluje jejich vstup do smíšených společenských kruhů a ani proč právě ony uzavíraly manželství s křesťany častěji než židovští muži jejich generace.¹⁵³

Většina židovských žen střední a východní Evropy ale zkušenost židovských salonů nesdílela, protože měla jen velmi málo kontaktů s nežidovským světem. Tyto ženy byly omezeny na domácí sféru života, měly málo příležitostí ke vzdělávání a nemohly se účastnit veřejných sfér ekonomického a občanského života, což znamenalo značné zpomalení jejich integrace a její neúplnost v porovnání se židovskými muži.¹⁵⁴

7.4 Sekulární vzdělávání židovských žen

Středoevropské židovské ženy na konci 19. a počátku 20. století symbolizovaly „kult rodinného krbu“, byly to manželky a matky středních vrstev, které se staraly o domácnost. Očekávalo se od nich, že do jejich svatby zůstanou v domácnosti svého otce a poté zůstanou doma, aby vychovávaly děti. Školy začaly židovské ženy navštěvovat v 19. století. Zpočátku se jednalo o soukromé či židovské instituce, později to byly školy zřizované státem nebo specializované dívčí školy. Například židovská komunita ve Frankfurtu zřídila v roce 1820 samostatný dívčí úsek Philantropin v rámci místní židovské školy. Učební osnovy zde zahrnovaly kromě moderních jazyků, dějin umění a mytologie také vyšívání. Některým dívkám se dostávalo domácí výuky a lekce hraní na piano, kreslení a tance se pro vzdělání židovských dívek stalo samozřejmostí. Židovské dívky koncem 19. století navštěvovaly státní nebo soukromé střední školy, kde dokončily formální vzdělání ve svých 16 letech.¹⁵⁵

Ženy, které navštěvovaly univerzitu, byly „nové ženy“, jež si zvolily jinou cestu. Tyto ženy se nespokojily s následováním příkladů svých matek v domácnosti a místo toho se stávaly lékařkami, učitelkami, vědkyněmi nebo právníky. Manželství pro ně byla možnost, nikoliv nutnost. Židovské evropské dívky si přály opustit téměř výhradně ženskou sféru domova a školy, ve které byly vychovány a získat přístup k tradičně mužské doméně

¹⁵³ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 197.

¹⁵⁴ Haskalah. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 8, s. 435.

¹⁵⁵ FREIDENREICH, Harriet Pass. *Female, Jewish, and Educated: The Lives of Central European University Women*. Bloomington: Indiana University Press, c2002, s. 5. Modern Jewish experience (Bloomington, Ind.). ISBN 0-253-34099-3.

univerzity a profesního života. Tyto mladé ženy nemusely nutně usilovat o ekonomickou nezávislost, návštěvou univerzity chtěly využít svůj intelektuální potenciál a alespoň částečně se vyvázat ze společenských omezení týkajících se žen.¹⁵⁶

Jednou z těchto žen byla také Rahel Goitein Straus, která se v roce 1899 stala premiantkou první maturující třídy 1. Dívčího gymnázia v Německu a byla také první imatrikulovanou ženou na univerzitě v Heidelbergu. S cílem dokončit své lékařské vzdělání se Rahel musela vypořádat s mnoha překážkami a diskriminací, která ji jako ženu provázela. Členové fakulty se ji snažili od jejího záměru odradit, potřebovala speciální povolení k návštěvám kurzů a dokonce i k možnosti složení závěrečných zkoušek. Ale Rahel ve studiích vytrvala a v roce 1908 získala doktorát v oboru lékařství.¹⁵⁷

Přestože situace na počátku 20. století přinášela univerzitně vzdělaným ženám problémy týkající se jejich kariérního uplatnění ve společnosti, po 1. světové válce se tato situace ještě ztížila v souvislosti se zhoršením ekonomické situace a s ní spojeným úbytkem pracovních míst.¹⁵⁸ Vzhledem k inflační spirále a Velké hospodářské krizi se ženy z mladší generace nemohly spoléhat na finanční podporu od své rodiny po dobu, kdy si hledaly práci. Na trhu práce musely tyto ženy čelit silné konkurenci a jejich situace byla ztížena vzrůstajícím antisemitismem na pracovištích. Přestože většině z nich se podařilo dokončit své doktoráty, před nacistickou érou často neměly příležitost získat pracovní zkušenosti či plnou profesní kvalifikaci. Větší část z těchto žen se vdala, částečně snad proto, že se nemohly spoléhat na svou finanční nezávislost.¹⁵⁹ Některým ženám se podařilo spojit rodinu s kariérou, nebylo jich však mnoho.¹⁶⁰

Několik vysokoškolsky vzdělaných žen, které ve 30. letech 20. století nenalezly uplatnění vzhledem k vysoké nezaměstnanosti a následně kvůli nacistickým protizidovským nařízením, založilo své vlastní školy, ve kterých vzdělávaly židovské děti a připravovaly je na

¹⁵⁶ FREIDENREICH, Harriet Pass. *Female, Jewish, and Educated: The Lives of Central European University Women*, s. 1-2.

¹⁵⁷ Straus, Rahel Goitein. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 19, s. 250-251.

¹⁵⁸ FREIDENREICH, Harriet Pass. *Female, Jewish, and Educated: The Lives of Central European University Women*, s. 87.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 88.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 108.

emigraci.¹⁶¹ Významnými faktory při rozhodování o tom zda, kdy a kam budou židovské ženy emigrovat, byly společně s okupací také věk a jejich rodinný stav.¹⁶²

Po emigraci byly tyto ženy nuceny přizpůsobit se novému prostředí, v němž se nalézaly, jejich univerzitní vzdělání zde nebylo vždy akceptováno, a proto musely začít od počátku budovat své profesní uplatnění.¹⁶³ Jako imigranti se tyto ženy staly ve Spojených státech příslušnicemi střední třídy, pro kterou byla opět typická role ženy jako matky a manželky, která se nezapojuje do ekonomických a politických záležitostí. Díky svému volnému času však našly svůj prostor a sebeuplatnění v americkém judaismu, pomáhaly při vzniku nových synagog a podporovaly vzdělávací a společenské programy pro své děti od předškolního věku až po střední školu. Pro americké židovské ženy je charakteristická vysoká úroveň vzdělanosti.¹⁶⁴

7.5 Emancipace v náboženském životě

Souběžně se společenskými změnami, které měly svůj počátek v osvícenství, probíhaly změny také v židovském náboženském životě. V židovském světě obecně přinesly výzvy moderního vzdělávání změny v náboženském vzdělávání a v doprovodných rituálech chlapců a dívek.¹⁶⁵

Jak již bylo uvedeno výše, tradiční židovské praktiky nevyžadují ženinu účast na většině synagogálních rituálů. Během 19. století však proběhlo několik pokusů o změnu této situace. To bylo patrné především v reformním judaismu, kdy byli rabíni přesvědčeni o tom, že chlapci a dívky by se měli zúčastnit konfirmace, u níž však odmítali podobnost tohoto rituálu s křesťanstvím.¹⁶⁶

¹⁶¹ FREIDENREICH, Harriet Pass. *Female, Jewish, and Educated: The Lives of Central European University Women*, s. 169.

¹⁶² Tamtéž, s. 174.

¹⁶³ Tamtéž, s. 181.

¹⁶⁴ Woman. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 21, s. 185.

¹⁶⁵ GOLDBERG, Harvey E. *Jewish Passages: Cycles of Jewish Life*, s. 104.

¹⁶⁶ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 234.

7.5.1 Konfirmace

Konfirmace byla původně jakýmsi doplňkem k bar micva a některé komunity chtěly bar micva tímto obřadem dokonce zcela nahradit. Jednotlivé rodiny konfirmaci slavily doma nebo ve škole. Aspekty tohoto obřadu přímo kopírovaly křesťanský model. Chlapci byly pokládány otázky týkající se židovské víry a jednání a on musel dokázat svou schopnost odpovědět před dospělými svědky. Obřad probíhal v lidovém jazyce a dokazoval, že se mladík posunul k židovské dospělosti. První konfirmační obřad v Německu pro chlapce proběhl v roce 1804.¹⁶⁷

Konfirmační obřady se během první poloviny 19. století rychle vyvíjely a šířily do dalších zemí západní Evropy a do Spojených států. Výuka byla organizována tak, aby připravila mladistvé na konfirmaci a třídy zahrnovaly jak chlapce, tak dívky. Později se obřady přesunuly do synagogy, především proto, aby byly třídy konfirmovány ve stejnou dobu. Jako vhodné období pro konfirmaci byl vybrán svátek Šavuot, přičemž se vycházelo ze starověkého chápání Šavuot jako období daru Tóry. Protože během tohoto svátku je zvykem vyzdobit synagogu květinovou výzdobou, je synagoga ozdobena květinami také při konfirmačním rituálu.¹⁶⁸

U konfirmačního obřadu byl zpočátku zřejmý vliv křesťanství, ale konfirmace se postupně vyvinula a vstřebala některé aspekty tradičního synagogálního života.¹⁶⁹ Jako součást slavnostního slibu věrnosti k židovské tradici chlapec nebo dívka recitují Desatero přikázání před otevřenou schránou.¹⁷⁰ Ve 20. století byl ve Spojených státech konfirmační obřad posunut na věk 15 nebo 16 let a to kvůli zřetelnému oddělení od rituálu bar micva.¹⁷¹

¹⁶⁷ GOLDBERG, Harvey E. *Jewish Passages: Cycles of Jewish Life*, s. 104.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ Decalogue. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 5, s. 526.

¹⁷¹ GOLDBERG, Harvey E. *Jewish Passages: Cycles of Jewish Life*, s. 104.

7.5.2 Náboženské školy

Společně s hnutím Wissenschaft des Judentums vznikaly nové náboženské školy zabývající se židovskou historií a vědou. Jednou z těchto škol je Hochschule für Wissenschaft des Judentums v Berlíně, která byla centrem pro vědecká studia o judaismu a při které fungoval také rabínský seminář. Škola se brzy vyvinula především, ale ne výlučně, k semináři pro ordinaci rabínů a kvalifikaci učitelů v náboženských školách, kteří sloužili širokému spektru německého Židovstva. Ženám byl od počátku fungování umožněn přístup na kurzy a od roku 1907 byly oficiálně přijímány ke studiu programu připravujícího je na učitelské povolání, ale zůstaly nadále vyloučeny z možnosti rabínské ordinace.¹⁷² První ženou, která rabínské ordinace dosáhla, byla v roce 1935 Regina Jonas.

Regina Jonas se narodila v Berlíně v roce 1902. V roce 1923 složila maturitní zkoušku a o rok později obdržela certifikát umožňující jí vyučování na Lyceu – střední škole pro studenty směřující ke studiu na univerzitě.¹⁷³ Krátce poté začala studovat na berlínském rabínském semináři Hochschule für die Wissenschaft des Judentums, kde studentky v této době již běžně získávaly diplom, který je kvalifikoval jako akademické učitelky náboženství. Regina Jonas si však přála stát se rabínkou. Její cesta k tomuto cíli se ale neobešla bez potíží. Ve své závěrečné práci se zabývala problematikou, zda se žena může stát rabínkou a argumentovala tím, že podle židovského práva je ordinace žen povolena. Jonas však nebyla ordinována a místo toho obdržela diplom, který ji označoval za kvalifikovaného kazatele. V následujících letech Jonas skutečně kázala. V roce 1935 byla přezkoušena jedním z vůdčích osobností liberálního judaismu, rabínem Maxem Dienemannem, který ji následně soukromně vysvětlil. Regina Jonas se tak stala první rabínkou a v roce 1937 byla najata židovskou komunitou v Berlíně, aby zde vyučovala a poskytovala rabínskou duchovní péči starším osobám a nemocným.¹⁷⁴

Regina Jonas nebyla na počátku 20. století jedinou ženou, která usilovala o rabínskou ordinaci. Také ženy ve Spojených státech začaly ve 20. letech 20. století uvažovat o možnosti

¹⁷² Hochschule fuer die Wissenschaft des Judentums. Haskalah. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 9, s. 300.

¹⁷³ KLAPHECK, Elisa a Toby AXELROD. *Fräulein Rabbiner Jonas: The Story of the First Woman Rabbi*. San Francisco, CA: Jossey-Bass, c2004, s. 25. ISBN 0-7879-6987-7.

¹⁷⁴ Jonas, Regina. SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, Vol. 11, s. 394.

stát se náboženskými vůdci. Jednou z nich byla Martha Neumark, která začala navštěvovat rabínský seminář reformního hnutí na Hebrew Union College, avšak její snaha o získání rabínské ordinace byla neúspěšná.¹⁷⁵ Také úsilí dalších žen bylo zmařeno. Situace se změnila až v roce 1972, kdy byla jako první americká reformní rabínka ordinována Sally Priesand. Konzervativní hnutí pak umožnilo ženám stát se rabínkami v roce 1983.¹⁷⁶

¹⁷⁵ BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective*, s. 350.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 353.

8. Závěr

Tato práce ukazuje vývoj vzdělávání židovských žen v průběhu historie. Tento vývoj není konstantní, naopak je ovlivněn mnohými faktory, jakými jsou mimo jiné dějinné události, geografická oblast či myšlenkové směry dané doby. Rozdíly mezi jednotlivými obdobími, kterými se zabývá tato práce, jsou značné. Velmi významnou roli zde hraje postavení, v němž se židovské ženy nacházely. Jejich vzdělávání nelze považovat za systematické v tom smyslu, že by existovaly neměnné principy, jimiž se vzdělávání židovských žen řídilo, vzdělávání a přístup k němu se lišil od země k zemi, od komunity ke komunitě.

Vlivem faktorů, které ovlivňovaly židovské myšlení, se měnil přístup k úloze, jakou by měly ženy v judaismu plnit, a to jak v domácí, tak i ve veřejné sféře. Tyto změny se týkaly také náboženského života a přístupu umožňujícího vzdělávání žen. Rozhodující zde byly jak rabínské autority, tak i světské vlivy, proto lze říci, že židovské názory se proměňovaly pod tíhou křesťanských či osvícenských myšlenkových směrů.

Jak již bylo uvedeno výše, způsob vzdělávání židovských žen závisel na období a geografické oblasti. V biblických dobách tak ženy plnily především úlohu matek a jejich působení se týkalo domácí sféry. Jejich vzdělávání sestávalo spíše z praktických dovedností, jimž se dcery učily od svých matek. Přesto se v tomto období objevovaly ženy, které měly vliv také na náboženský a politický život. V antice pak byly ženy považovány za původce prvotního hříchu a jejich postavení proto bylo spíše podřadné. Ženám se mohlo dostávat vzdělávání v židovských sektách, kde po boku mužů studovaly Starý zákon a alegorické komentáře.

Pohled tradičního judaismu na ženské vzdělávání byl značně ambivalentní, proto se na jedné straně setkáváme s názory, že každý otec by měl svou dceru učit Tóře a na straně druhé se dočteme, že učit ženu Tóře je stejné jako ji učit necudnosti. Setkáváme se ale také s Beruriou, jedinou učenou ženou zmiňovanou v Talmudu, která je v talmudických spisech vysoce ceněna.

Židovské ženy ve středověké společnosti měly vysoké postavení, aktivně se účastnily ekonomického života, probíhaly také změny v jejich účasti na náboženských obřadech a některým z nich se dostávalo pokročilejšího vzdělávání. Tyto ženy pocházely především z významných rabínských rodin a zprostředkovávaly své znalosti ostatním ženám z kongregace prostřednictvím knih (Rebeka z Tikocinu) či jejich vedením při bohoslužbě (Dolce, manželka rabi Eleazara z Wormsu). Až do 18. století však zůstávalo vzdělávání dívek omezené.

S nástupem *haskaly* se židovským ženám rozšířil přístup ke vzdělávání. Některé židovské rodiny najímaly pro své dcery soukromé učitele, kteří je vyučovali moderním jazykům, hře na klavír či tanci a koncem 19. století jim byla dána možnost navštěvovat zpočátku židovské a soukromé školy, později školy zřizované státem nebo dívčí školy. Židovským ženám se také otevřely dveře univerzit a náboženských škol.

Vzhledem k tomu, že vzdělávání je v judaismu úzce spjato s náboženským životem, probíhaly změny také v oblasti náboženských rituálů, kdy se rituály určené původně výhradně chlapcům transformovaly do podoby, kdy jejich vykonávání bylo umožněno také dívkám. Mezi tyto rituály patří například *bat micva*, jenž stále nezískal jednotnou podobu a jeho podoba tak záleží na zvyklostech komunity, ve které se koná. Díky okolním vlivům také vznikaly rituály zcela nové, konkrétně to byl rituál konfirmace, jehož vznik byl ovlivněn křesťanskou kulturou a obřadem biřmování.

Je tedy zřejmé, že judaismus je otevřený novým myšlenkovým směrům a že se nejedná o zkonstatělý systém tradic, rituálů a náboženského myšlení. V průběhu dějin se do židovského myšlení vmísily vlivy, jež ho v některých aspektech židovského života ovlivnily. Proto je i vzdělávání žen a postoje k němu v historickém kontextu proměnlivé a nelze hovořit o jednotných zásadách, jimiž by se tyto skutečnosti bezpodmínečně řídily.

Seznam použité literatury:

Pramenná literatura:

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 2005. ISBN 80-85810-37-9.

NAIMAN, Abba Zvi, Yisroel Simcha SCHORR a Chaim MALINOWITZ. *Complete Full Size Schottenstein Edition of the Talmud English Volumes.* 2 Blg edition, Brooklyn, New York: Mesorah Publications, 2005. ISBN 1-57819-022-33.

Sekundární literatura:

BASKIN, Judith Reesa. *Jewish Women in Historical Perspective.* 2nd ed. Detroit, Mich: Wayne State University Press, c1998. ISBN 0-8143-2713-3.

COHEN, Abraham. *Talmud: (pro každého) : historie, struktura a hlavní témata Talmudu.* Vyd. 1. Praha: Sefer, 2006, Judaika, sv. 12. ISBN 80-85924-49-8.

FEINER, Shmuel. *Haskalah and History: The Emergence of a Modern Jewish Historical Consciousness.* Portland, OR: Littman Library of Jewish Civilization, 2002. ISBN 1-874774-43-9.

FRAM, Edward a Benjamin Aaron ben Abraham SLONIK. *My Dear Daughter: Rabbi Benjamin Slonik and the Education of Jewish Women in Sixteenth-century Poland.* Cincinnati: Hebrew Union College Press, c2007. ISBN 0-87820-459-8.

FREIDENREICH, Harriet Pass. *Female, Jewish, and Educated: The Lives of Central European University Women.* Bloomington: Indiana University Press, c2002, Modern Jewish experience (Bloomington, Ind.). ISBN 0-253-34099-3.

GOLDBERG, Harvey E. *Jewish Passages: Cycles of Jewish Life.* London: University of California Press, 2003. ISBN 0-520-90159-2.

GROSSMAN, Avraham. *Pious and Rebellious: Jewish Women in Medieval Europe*. 1st ed. Hanover: University Press of New England, c2004. ISBN 1-58465-391-4.

CHAZAN, Robert. *Židé středověkého západního křesťanského světa: (1000-1500)*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2009, Každodenní život, sv. 42. ISBN 978-80-257-0138-6.

CHOURAQUI, André. *Dějiny judaismu*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-81-5.

JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 2. Praha: Rozmluvy, 2007. ISBN 978-80-85336-38-2.

KANARFOGEL, Ephraim. *Jewish Education and Society in the High Middle Ages*. 1. vyd. Detroit: Wayne State University Press, c1992. ISBN 0-8143-2164-X.

KLAPHECK, Elisa a Toby AXELROD. *Fräulein Rabbiner Jonas : The Story of the First Woman Rabbi*. San Francisco, CA: Jossey-Bass, c2004. ISBN 0-7879-6987-7.

MARCUS, Ivan G. *Rituals of Childhood: Jewish Acculturation in Medieval Europe*. New Haven, Conn.: Yale University Press, c1996. ISBN 0-300-05998-1.

MIKOVCOVÁ, I. a J. ŠVÁB. *Roš Chodeš: Věstník židovských náboženských obcí v Českých zemích a na Slovensku*. Praha 1: Federace židovských obcí v ČR, 1999/5759, roč. 61, č. 3. ISSN 121074 68 : Role ženy v soudobém ortodoxním judaismu.

NEWMAN, Jaakov a Gavriel SIVAN. *Judaismus od A do Z*. Praha : Sefer, 1992. ISBN 80-900895-3-4.

PAŘÍK, Arno. *Maskil: Z historie židovského vzdělávání*, Roč. 6, č. 3 (2006/5767)

SADEK, Vladimír, Jiřina ŠEDINOVÁ, Miroslav KÁRNÝ, Anita FRANKOVÁ, Leo PAVLÁT, Alexandr PUTÍK, Leo PAVLÁT a Jiří FIEDLER. *Židé - dějiny a kultura*. 3. dopl. vyd. V Praze: Židovské muzeum, 2005. ISBN 80-86889-11-4.

SASSOON, Isaac. *The Status of Women in Jewish Tradition*. New York: Cambridge University Press, 2011. ISBN 978-1-107-00174-9.

STEMBERGER, Günter. *Jüdische Religion*. Orig.-Ausg. München: Beck, 1995. ISBN 3-406-39003-X.

STEMBERGER, Günter. *Úvod do judaistiky*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2010, Studium (Vyšehrad), sv. 10. ISBN 978-80-7021-988-1.

Encyklopedie:

SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*. 2nd ed. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, c2007, Vol. 3. ISBN 0-02-865931-7.

SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*. 2nd ed. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, c2007, Vol. 5. ISBN 0-02-865933-3.

SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*. 2nd ed. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, c2007, Vol. 6. ISBN 0-02-865934-1.

SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*. 2nd ed. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, c2007, Vol. 8. ISBN 0-02-865936-8.

SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*. 2nd ed. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, c2007, Vol. 9. ISBN 0-02-865937-6.

SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*, 2nd ed. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, c2007, Vol. 11. ISBN 0-02-865939-2.

SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*. 2nd ed. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, c2007, Vol. 18. ISBN 0-02-865946-5.

SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*. 2nd ed. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, c2007, Vol. 19. ISBN 0-02-865947-3.

SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*. 2nd ed. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, c2007, Vol. 20. ISBN 0-02-865948-1.

SKOLNIK, Fred a Michael BERENBAUM. *Encyclopaedia Judaica*. 2nd ed. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, c2007, Vol. 21. ISBN 0-02-865949-X.

Elektronické dokumenty:

HERTZ, Joseph H. Foreward to Seder Nashim by Chief Rabbi Joseph H. Hertz. In: *Halakhah.com* [online]. London, 1936 [cit. 2014-03-17]. Dostupné z: http://www.halakhah.com/talmud/nashim_h.html.

Lauderovy Školy v Praze [online]. 2005-2014 [cit. 2014-03-17]. Dostupné z: http://www.lauder.cz/cs/zakladni_informace.html.

Summary:

Vzdělávání žen v judaismu

The Women's Education in Judaism

Zuzana Kunstová

This thesis shows the development of education of Jewish women throughout history. This development is not constant, but rather is influenced by many factors such as, inter alia, historical events, geographical area or lines of thought at the time. The differences from period to period, as discussed in this work are significant. A very important role is played by the position in which Jewish women were. Their education cannot be considered as systematic in the sense that there were immutable principles governing the education of Jewish women. On the contrary, education and access to learning varied from country to country, from community to community.

Factors which influenced Jewish thought changed the approach to the role which women should fulfil in Judaism, both in the domestic and public spheres. These changes were related to religious life and allowing women's access to education. Because education in Judaism is closely linked to the religious life, changes also took place in regard to religious rituals, when rituals originally designed exclusively to boys transformed in the form, in which their performance was also possible for girls. Due to external influences also entirely new rituals were formed, namely the ritual of confirmation, this is directly connected to Christian culture and its ceremony of Confirmation.

Throughout history, the Jewish thinking mingled influences that have affected some aspects of Jewish life. Therefore, the education of women and attitudes to it in historical context are variable.